

Terug naar het begin – editie 2023

Inhoudelijk eindverslag

In het weekend van 2 t/m 4 juni 2023 vond de veertiende editie plaats van het festival Terug naar het begin (TNHB). Van het romantische kerkje in Eenum, stammend uit de twaalfde eeuw, tot de Mariakerk in Krewerd die nog steeds een mystieke sfeer ademt. Het zijn deze magische locaties die van elke voorstelling een bijzondere beleving maken. Naast een diverse mix van artiesten, verkenden bezoekers de omgeving met lokale gidsen. Dichtbij of van verder weg: iedereen liet zich in het eerste weekend van juni inspireren door het unieke Groningse landschap met zijn eeuwenoude kerken, en dat maakt dit festival uniek!

www.terugnaarhetbegin.nl

MUZIEK – THEATER – KUNST – VERHALEN

Choreograaf X-Yusuf Boss maakte voor de Damster Nicolaïkerk de voorstelling AFAR. Foto: Kees van de Veen.

Sfeerbeeld fietsend festivalpubliek. Foto: Slese Veenstra.

Inwoner Willem de Graaf uit Krewerd leidt festivalbezoekers rond door zijn dorp en vertelt over de aardbevingsproblematiek. . Foto: Kees van de Veen.

Dansers en Spoken Word artiesten van Noordstaat maakten een persoonlijke, interdisciplinaire performance, inspeland op het gigantische wandkleed dat te zien is in de kerk van Zeerijp: *Groningse draden uit het koloniale verleden*. Foto: Siese Veenstra.

Inhoudsopgave

	Inleiding en terugblik	6
1.	Festivalbeleving	10
2.	Festivalprogramma	12
3.	Festivalterrein	21
4.	Aantallen	22
5.	Bezoekersprofiel	23
6.	Organisatie	23
7.	Samenwerkingen	24
8.	Marketingcommunicatie	26
9.	Promotie Noord-Groningen	27
10.	Sponsors en subsidienten	28
11.	Financieel verslag	28
12.	Ambities	30
	 Bijlagen:	
	Bijlage 1: Overzicht programma	35
	Bijlage 2: Blokkenschema's, routetips, plattegrond	37
	Bijlage 3: Publicaties TNHB	40
	Bijlage 4: Mediamonitoring TNHB	45
	Bijlage 5: Resultaten online campagne Kollektiv Media	46
	Bijlage 6: Evaluatie community-art project Mijn Ding	51
	Bijlage 7: Overzicht woonprovincie festivalbezoekers	56
	Bijlage 8: Statement verklaring stichting TNHB	57
	Bijlage 9: Bestuurscode stichting TNHB	58

Inleiding en terugblik

“Heel bijzonder om in de mooie Groninger kerken zulke verrassende voorstellingen te zien”, “De diepgang van de optredens maakte grote indruk”, “Je zit in een prachtig intiem gebouw en dat maakt de betrokkenheid groot”.

Op vrijdagavond 2 juni 2023 ging de veertiende editie van TNHB van start met de uitverkochte openingsshow Lucky’s Begin van singer-songwriter Lucky Fonz III in de Damster Nicolaïkerk. Met zijn speciaal voor het festival geschreven Terug-naar-het-begin-lied kreeg Lucky iedereen aan het zingen en dankzij Eeuwe Zijlstra was ook het indrukwekkende Hintz-orgel te horen.

“Dat dit festival cultuur en het landschap zo dicht bij elkaar brengt is heel bijzonder,” benadrukte commissaris van de Koning René Paas in het openingsinterview voorafgaand aan het concert. “En dat je het dan ook nog mag beleven terwijl je op de fiets stapt, met de Groninger kerken als stipjes op de horizon, maakt het adembenemend mooi”.

En zo geschiedde de zaterdag en zondag van het festival. Al fietsend van het ene naar het andere wierdendorp, ontdekten bezoekers in Groninger kerken een wereld aan verhalen in een diverse mix van podiumkunsten: over hoe geschiedenis je toekomst kan bepalen, over hoe het is als niemand wil luisteren naar jouw verhaal, of over hoe je hevig kunt verlangen naar een ander narratief.

Deze inhoudelijke focus en de diversiteit van het programma worden gewaardeerd door het publiek, blijkt uit de jaarlijkse publieksenquête. Zowel de persoonlijke vertelling van Nora Fischer, als de indrukwekkende performance Terecht van Wabi Sabi, of de ontmoeting met de authentieke zangeres Anne-Fay; deze en nog veel meer voorstellingen zijn door bezoekers als hoogtepunten genoemd van deze veertiende editie van TNHB.

De publieke belangstelling was met 2.400 bezoekers weer op het niveau van voor de pandemie. Bovendien is TNHB erin geslaagd met deze editie een nieuw publiek aan zich te binden: 35% geeft aan dat het de eerste keer was dat hij/zij het festival heeft bezocht, tegenover 9% in 2022. Daarnaast wisten de artiesten zich deze editie nog meer met de omgeving en het erfgoed te verbinden door een subtiele aanpassing in de opzet van het festival. Zo constateerde ook journalist Peter van der Heide in Dagblad van het Noorden. “Slim (...) dat de organisatie er voor het eerst voor heeft gekozen het programma grotendeels te herhalen op de zondag. Immers, je mist op een dag meer dan wat je kan zien en het biedt artiesten de kans zich wat te nestelen in het Groningse wierdenlandschap.”

De samenwerking met bewoners uit de omgeving maakt de festivalbeleving extra bijzonder. Zo konden bezoekers neerstrijken bij pauzeplekken zoals de authentieke molen De Stormvogel, de betoverende boomgaard De Luingahof of de kerktuin van het prachtige dorpje Krewerd. En voor een uniek inkijkje in het festivalgebied stonden er lokale gidsen op het programma voor een “kijk-ommetje” door het dorp, wijk of molen.

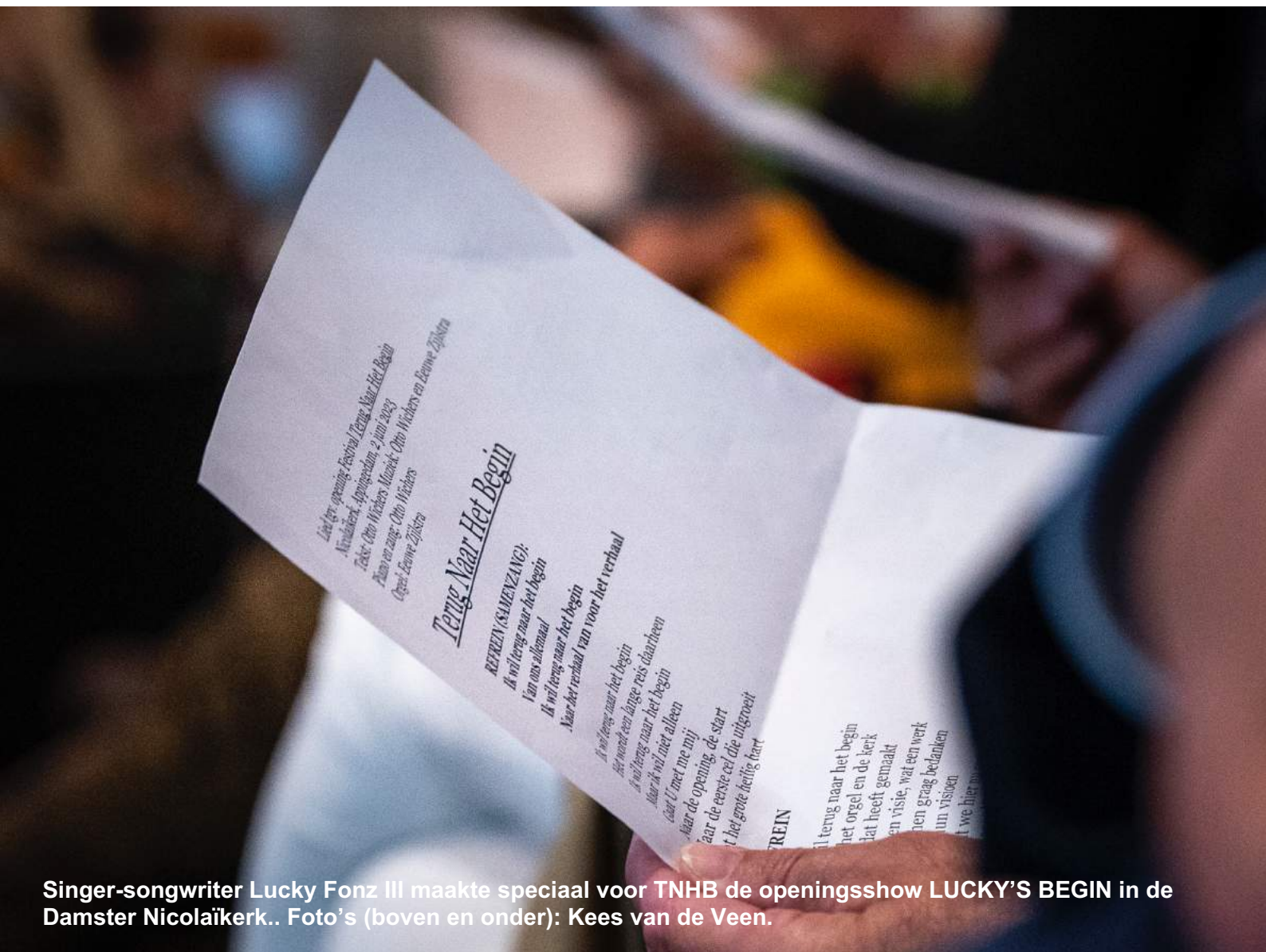
Nieuw dit jaar was de speciale korting voor inwoners van Eemsdelta. Met medewerking van culturele netwerkorganisatie IVAK, Visit Eemsdelta en lokale pers opende het festival een speciale Eemsdelta-ticketshop en slaagden we erin 200 inwoners van Eemsdelta met 50% korting (opnieuw) kennis te laten maken met dit unieke festival.

Tot onze vreugde mogen we sinds dit jaar het Jan Steen Fonds toevoegen aan het rijtje met sponsors en subsidiënten. Volgens Jacques Muller, bestuurslid van Stichting Jan Steen, herkent de stichting in de opzet en programmering van het festival veel van de nagedachtenis van deze Groninger kunstenaar. Dat wij als festival de financiële support krijgen van dit mooie fonds zijn we natuurlijk heel erg trots op.

Dankzij de waardering en het enthousiasme van het publiek en de grote betrokkenheid van de kerk- en dorpscommissies, vrijwilligers en lokale ondernemers hebben we na drie lastige coronajaren weer een prachtige editie neergezet en veel nieuwe mensen ontmoet. Aan de hand van de jaarlijkse enquête hebben we alle tips, ervaringen en beoordelingen verzameld om dit eindverslag te schrijven.

Groningen, 10 juli 2023

© **Stichting Terug naar het begin**

Leef je opening Festival Terug Naar Het Begin
Aankondiging, Apogeeplein, 2 juni 2023
Tack: Otto Wijkers, Marnik, Otto Wijkers en Leanne Zinkstra
Lied: Leanne Zinkstra

Terug Naar Het Begin

REFREIN (SAMENZANG):
Ik wil terug naar het begin
Van ons allemaal

Ik wil terug naar het begin
Maar het verhaal van voor het verhaal

Ik wil terug naar het begin
Het moet een lange reis daarheen
Ik wil terug naar het begin
Maar ik wil niet alleen
Gaar U met me mij
Maar de opening, de start
Gaar de eerste cel die uitgroeit
In het grote heilig hart

REFREIN

Ik terug naar het begin
Het orgel en de kerk
Dat heeft gemaakt
En visie, wat een werk
En graag belanden
In visioen
It we hier m

Singer-songwriter Lucky Fonz III maakte speciaal voor TNHB de openingsshow LUCKY'S BEGIN in de Damster Nicolaïkerk.. Foto's (boven en onder): Kees van de Veen.

De internationaal geroemde harpiste Lavinia Meijer creëerde in de Stefanuskerk van Holwierde een unieke muzikale belevenis! Foto: Kees van de Veen.

1. Festivalbeleving

“De trein is overbeladen met fietsen van enthousiastelingen die allemaal op pad zijn om te genieten van een dag vol muziek, verhalen, kunst en theater. Festival *Terug naar het begin* trekt dit jaar weer zo’n tweeduizend bezoekers, die op ontdekkingsstocht gaan langs allerlei creatieve uitpattingen. Dwars door weidse weilanden, langs wollige schapen en pittoreske dorpen, geleid door de torens van de vele eeuwenoude kerken.”¹

Elk jaar kiest TNHB het weidse, oude wierdenlandschap van Groningen als ideale omgeving voor het festival. Via kronkelende weggetjes en oude zeedijken ontdekken bezoekers intieme optredens en spannende kunstprojecten verscholen in historische kerkgebouwen. De locaties en omgeving spelen een belangrijke rol in de festivalbeleving. Dat blijkt ook uit de reacties van bezoekers op de vraag “wat waren de belangrijkste redenen om naar TNHB te komen?”, waarbij 76% “de voorstellingen” noemt, 64% “de locaties”, 56% “de omgeving/ het landschap” en 43% “de sfeer”. Dit wordt toegelicht met antwoorden als: “Ik was verrast door de prachtige voorstellingen en het niveau daarvan”, “De locaties waren verrassend mooi, de sfeer in het publiek was aangenaam en de voorstellingen waren bijzonder” en “Het landschap is zo prachtig, de mensen vriendelijk, de kerken indrukwekkend, met prachtige pauzeplekken.”

Door jaarlijks te enquêteren peilen we voortduren of het publiek nog tevreden is met de prijs-kwaliteit verhouding van de festivaltickets, vragen we of de locaties goed vindbaar zijn, polsen we of de informatievoorziening op orde was en vragen we om de horecavoorzieningen te beoordelen. Door goed te luisteren naar de bezoekers, willen we de festivalbeleving steeds weer verbeteren. Zo lezen we dat de trein te vol was met fietsen en bezoekers op het perron moesten achterblijven met hun fiets. Ook is er behoefte aan meer eetgelegenheden en dat lezen we dat bij sommige locaties de verstaanbaarheid van de artiest een verbeterpunt is. Andere respondenten laten weten dat ze onder de indruk zijn van de gastvrije ontvangst door plaatselijke bewoners en het enthousiasme van de vrijwilligers.

Met TNHB laten we graag zien hoe bijzonder het gebied is. Zo realiseerden we niet alleen een divers (podium)kunstenprogramma, maar voegden we ook lokale expedities aan het programma toe onder de noemer “kijk-ommetjes”.

---

¹ Artikel VPRO-platform 3voor12 “Niet alleen Terug naar het begin, maar ook vooruit.”:
<https://3voor12.vpro.nl/lokaal/groningen/artikelen/overzicht/2023/juni/Terug-naar-het-begin-2023.html>

We slaagden erin met inwoners uit het festivalgebied deze kijk-ommetjes te ontwikkelen, en hiermee met TNHB nieuwe verhalen vertellen over de regio die anders misschien niet zo snel gehoord zouden worden, én waarmee mensen bij elkaar worden gebracht die in het dagelijkse leven elkaar niet zouden ontmoeten. Zo gidste stadshistoricus Henk Dijkstra publiek langs de lokale joodse geschiedenis van Appingedam, liet Krewerder Willem de Graaff zien hoe in dit dorp de aardbevingsproblematiek omgebogen wordt tot kans, vertelden bewoners van Losdorp (Frans van der Vlugt, Harry Olinga en Max de Haas) enthousiast over de eigenzinnige predikant Nikolaas Westendorp en werd publiek in Zeerijp door molenaar Ben via smalle trapjes mee omhoog de molen ingenomen. Door specifieke plekken als uitgangspunt te nemen voor het ontwikkelen van de expedities, slaagden we erin met TNHB uiteenlopende verhalen over het Groninger landschap te vertellen en te ontsluiten. Daarnaast werkten we samen met lokale ondernemers voor het realiseren van unieke pauzeplekken en stelden we met toeristische ondernemers arrangementen samen voor een langer verblijf in het festivalgebied.

De reacties uit de publieksenquête bevestigen dat we ook met deze veertiende editie erin geslaagd zijn de kernwaarden van het festival te bewaren. “Kleinschaligheid”, “diversiteit”, “puurheid”, “kwaliteit” en “verrassing” worden genoemd als gewaardeerde kenmerken van deze opzet. Daarnaast hebben we in de enquête gevraagd welke nieuwe elementen bewaard moeten worden voor een volgende editie. Van de respondenten geeft 87% aan dat “de meerdere startlocaties” een volgende editie moeten blijven, 70% noemt “de pauzeplekken onderweg” en 41% “de routetips”.

2. Festivalprogramma

“Het ligt er niet altijd dik bovenop, maar ondertussen worden hier wel lijnen verbonden. Heden en verleden komen hier op een volstrekt vanzelfsprekende manier samen. Het blijft natuurlijk een fantastisch idee om die monumentale godshuizen, die veelal worden beheerd door de stichting Groninger Kerken, het decor te laten vormen van Terug naar het begin.”²

Het festivalgebied van TNHB zit vol unieke plekken, die ieder jaar inspiratie bieden voor een divers festivalprogramma. De vele twaalfde en dertiende eeuwse kerkjes die je hier hoog en droog op de wierden vindt, zijn voor TNHB magische plekken om bezoekers terug te brengen naar wat er echt toe doet, en waar de (podium)kunsten in uitblinken: je raken, confronteren, verwonderen, uitdagen, een spiegel voorhouden, ontroeren of juist gesterkt worden door bevlogenheid, schoonheid en inhoud. De kenmerkende titel van het festival is enerzijds een speelse verwijzing naar de specifieke omgeving waarin TNHB zich afspeelt: al fietsend via oude wierden en zeedijken ontdek je dat hier lang geleden de zee vrij spel had en de kerkgebouwen bescherming gaven. Anderzijds verwoordt ‘terug naar het begin’ ook een persoonlijk verlangen om te ontsnappen aan het alledaagse, stil te staan bij existentiële levensvragen, en je te laten onderdompelen in een bijzondere mix van podiumkunsten. Hierbij streven we naar een zo gevarieerd mogelijk aanbod: van lokaal tot landelijk, van jong talent tot gevestigd namen, met een mix van disciplines vanuit allerlei windstreken. Dankzij de variatie in de programmering laten we het publiek zien dat het vanzelfsprekende niet vanzelfsprekend is, en andersom. Zo vertellen we met TNHB verhalen die anders misschien niet zo snel gehoord zouden worden, én waarmee mensen bij elkaar worden gebracht die in het dagelijkse leven elkaar misschien niet zouden ontmoeten.

Eén van de verhalen die TNHB met deze veertiende editie onder de aandacht bracht, is die van het slavernijverleden. Zo bracht zangeres Anne-Fay een intiem en krachtig concert in het kerkje van Uitwierde over racisme, white privilege en de koloniale erfenis. En het gigantische wandkleed “Groningse draden uit het koloniale verleden” in de kerk van Zeerijp werd als uitgangspunt genomen door Noordstaat-artisten voor een persoonlijke, interdisciplinaire performance met dans en spoken word. De reacties op deze voorstellingen zijn lovend, zoals: “Anne-Fay met pianist in Uitwierde, relaxte sfeer op prachtige plek en intrigerend verhaal met fantastische zang en piano muziek” en “De diepgang van een voorstelling zoals die van Noordstaat maakte grote

---

² Reportage Dagblad van het Noorden “Terug Naar Het Begin: publiek vindt op zonovergoten dagen de weg naar middeleeuwse kerken weer tijdens festival” te vinden in bijlage 3 ‘Publicaties TNHB’ op pagina 40.

indruk". Bovendien is het leuk is om te merken dat dergelijke voorstellingen ook nieuwe ontmoetingen mogelijk maakten, zo lezen we in de publieksenquête: "het is super dat het zo laagdrempelig is om de artiesten persoonlijk nadien te kunnen spreken."

Een ander optreden dat bijzondere waardering van het publiek kreeg, is die van Nina de la Parra en Sanne Landvreugd, met reacties als: "zelden zo hard gelachen bij TNHB", "combinatie inhoud, sfeer voorstelling en kerk was fantastisch, deze versterkten elkaar enorm" en "geweldige hoe ze toch het publiek meekreeg." Ook journalist Peter van der Heide was bij de voorstelling en schrijft: "In de Johanneskerk in Losdorp zal sinds de dertiende eeuw nog nooit zo vaak het woord kut hebben geklonken als dit weekeinde. Dat klinkt oneerbiediger en platter dan het wordt ervaren en dat heeft alles te maken met de hilarische woordenstroom van cabaretière Nina de la Parra. Ze speelt hysterisch en behendig met ongemak door de vinger op de zere plek te leggen (bijvoorbeeld menstruatie). Zo over the top dat het tot in de achterste banken en ook bij de oudste bezoekers tot uitbundig gelach leidt. Het slavernijverleden, de andere bloedband die de helft van de voorstelling BloodBitches vormt, blijft nu achterwege. Op het hoogtepunt wandelt ze samen met saxofoniste Sanne Landvreugd zingend uit de kerk; met hoe kan het ook anders, een kutgevoel."³

Dankzij de bijdrage van het Mondriaanfonds kregen ook deze editie vier jonge Noordelijke kunstenaars de opdracht locatie specifiek werk te maken, geïnspireerd door de festivallocaties. Onder leiding van curator Frits Hesseling werden hiermee vier unieke kunstprojecten gerealiseerd en was er nieuw werk te zien van Marnix Sixma in de kerk van Oosterwijtwerd, Jurjen Galema in de Solwerder kerk, Bert Scholten in de Mauritiuskerk in Marsum en Dajana Heremic in de kerk van Krewerd. Doordat de kunstprojecten doorlopend te bezoeken zijn, zijn ze voor publiek een verrassende afwisseling op het festivalprogramma. Bovendien was het een aanknopng voor een excursie voor kunststudenten van Academie Minerva, die op de vrijdag voorafgaand aan TNHB de kunstprojecten bezochten en in gesprek gingen met de curator en de (alumini) kunstenaars.

Onder leiding van curator Edzard Mik werden er nieuwe verhalen verteld tijdens TNHB. Van de duizelingwekkende gedichten van Sasja Janssen, de originele en prikkelende verhalen van Niña Weijers, tot de spannende en onderzoekende proza van Maarten van der Graaff. Speciaal voor TNHB lieten de auteurs zich inspireren door de titel van het festival, én is aan hen de vraag gesteld: wat zou je zielsgraag opnieuw willen doen? De live voordrachten van

---

³ Reportage Dagblad van het Noorden "Terug Naar Het Begin: publiek vindt op zonovergoten dagen de weg naar middeleeuwse kerken weer tijdens festival" te vinden in bijlage 3 'Publicaties TNHB' op pagina 40.

deze TNHB-verhalen vonden plaats in 't Gouden Appeltje in Appingedam.

Voorafgaand aan TNHB werkten tien bewoners uit de gemeente Eemsdelta onder begeleiding van woordkunstenaar Wordbites en musicus Sebastiaan Wiering aan het community-art project 'Mijn ding'. De deelnemers zijn via het netwerk van het festival benaderd en door lokale organisaties als Cadanz Welzijn, Jimmy's Eemsdelta, Noordwoord Groningen, Campus Eemsdelta Groningen en Via IVAK actief bij de zoektocht te betrekken. Na een aantal voorbereidende workshops, was het tijdens TNHB showtime: de tien locals toonden aan het publiek hun meegebrachte objecten en deelden live hun persoonlijke verhalen via een stille disco set. Zo stroomden de meest persoonlijke verhalen en muziek direct de ziel van de luisteraar in via de hoofdtelefoon. De stille disco set bracht je niet alleen in een persoonlijke én een collectieve bubbel, maar ook nog dicht bij de dingen. Zo werd deze voorstelling persoonlijk, pakkend en impactvol, met reacties als "ik werd geraakt door de persoonlijke verhalen van de inwoners", "Intiem, persoonlijk en erg mooie uitvoering" en "Ontroerend mooi. Een volwaardig en professioneel optreden". Dit project is ontwikkeld met steun van Mijn Thuis Mijn Verhaal, een creatief project van gemeente Eemsdelta waarmee breed ingezet wordt op persoonlijk welbevinden en gemeenschapszin.⁴ Een ander sociaal project dat werd gestart is het Project Grenzeloos. Zo was, geïnitieerd door Via Ivak, op de startlocaties werk van kunstenaars te zien van zorgorganisaties De Zijlen, Cosis en 's Heeren Loo.⁵

In de straten van Appingedam gebeurde er op de zaterdag van het festival iets bijzonders. Met steun van Stichting Promotie Activiteiten Appingedam en Cultureel Platform Appingedam nodigden we de Koorbazen uit. Het vijfenvijftigkoppige a capella mannenkoor, waarin de jongste 18 en de oudste 80 is, brachten bezoekers van het festival en bewoners uit Appingedam samen voor een geweldig openluchtconcert door de winkelstraten van het historisch centrum en achter de Nicolaïkerk.

Vanwege de diversiteit van het programma is het moeilijk om de hoogtepunten in het programma te benoemen. Zowel de interdisciplinaire voorstelling Terecht van Wabi Sabi, als de persoonlijke vertelling van Nora Fischer, de betoverende muziek van harpiste Lavinia Meijer, of de dans- en muziekvoorstelling Leine Roebana: deze en andere voorstellingen komen in de publieksenquête allemaal naar voren als voorstellingen die de meeste indruk maakten. Omdat we bezoekers graag uitdagen nieuwe genres uit te proberen, zijn we blij om te lezen dat zowel muziekoptredens, als meer experimentele performances behoren tot de favorieten. 85% van de

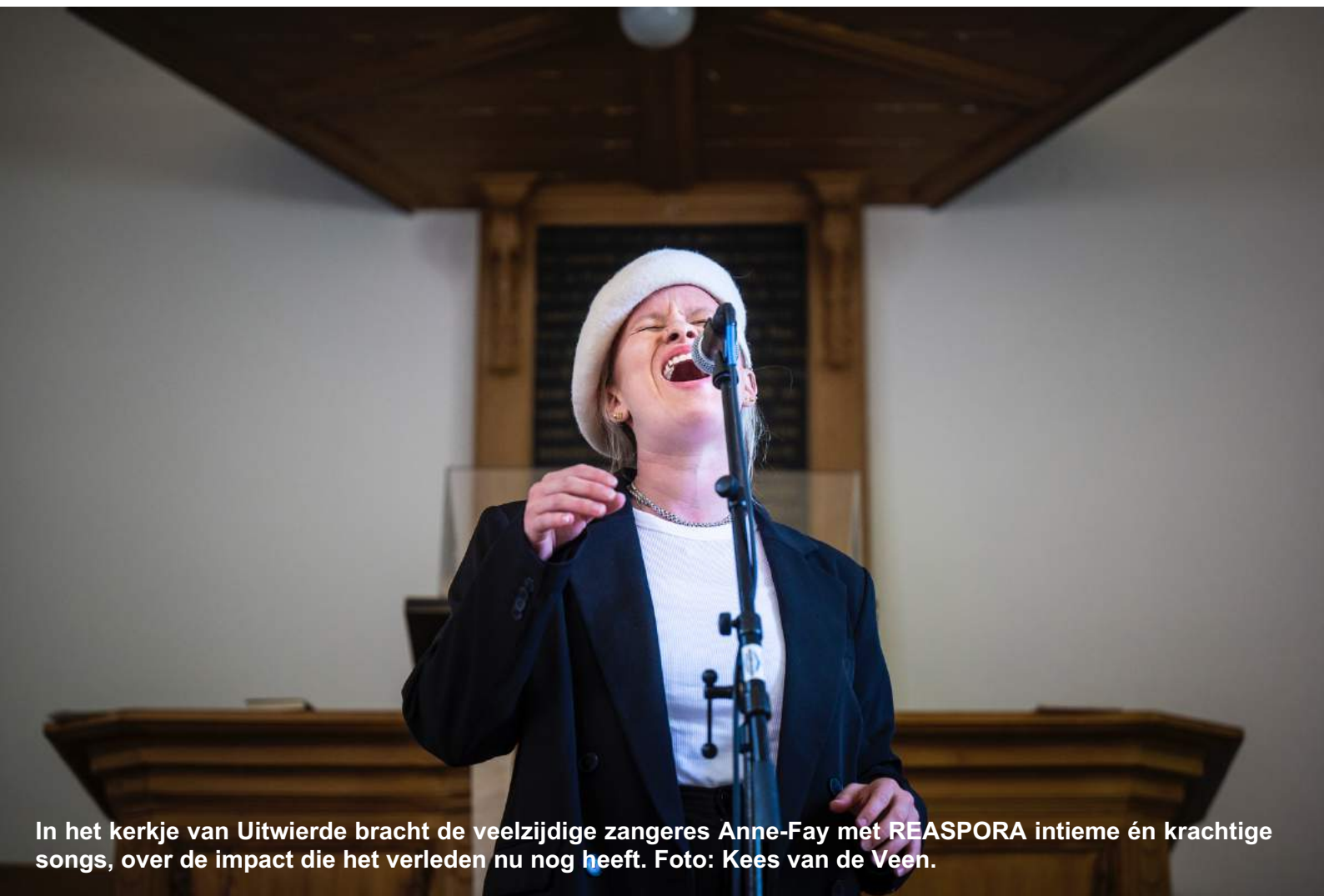
---

⁴ Bekijk Bijlage 6 voor de evaluatie van het community-art project Mijn Ding. Pagina 51.

⁵ Bekijk de verhalen van de kunstenaars van Project Grenzeloos via <https://terugnaarhetbegin.nl/nieuws/ontmoet-de-kunstenaars-van-project-grenzeloos>.

respondenten laat dan ook weten dat het diverse aanbod enorm aansprak. Dit wordt toegelicht met reacties als: “Zo mooi, van theater naar muziek naar cabaret en dans. Heb er nog dagen van na genoten”, “Leuk om buiten je comfort-zone te proeven”, “De verrassing sprak mij enorm aan, het niet precies weten wat je verwachten kan van een voorstelling.” Een overzicht van het hele programma is te vinden in Bijlage 1.

In het kerkje van Uitwierde bracht de veelzijdige zangeres Anne-Fay met REASPORA intieme én krachtige songs, over de impact die het verleden nu nog heeft. Foto: Kees van de Veen.

Choreograaf X-Yusuf Boss maakte voor de Damster Nicolaïkerk de voorstelling AFAR. Foto: Kees van de Veen.

De internationaal geroemde harpiste Lavinia Meijer creëerde in de Stefanuskerk van Holwierde een unieke muzikale belevenis! Foto: Kees van de Veen.

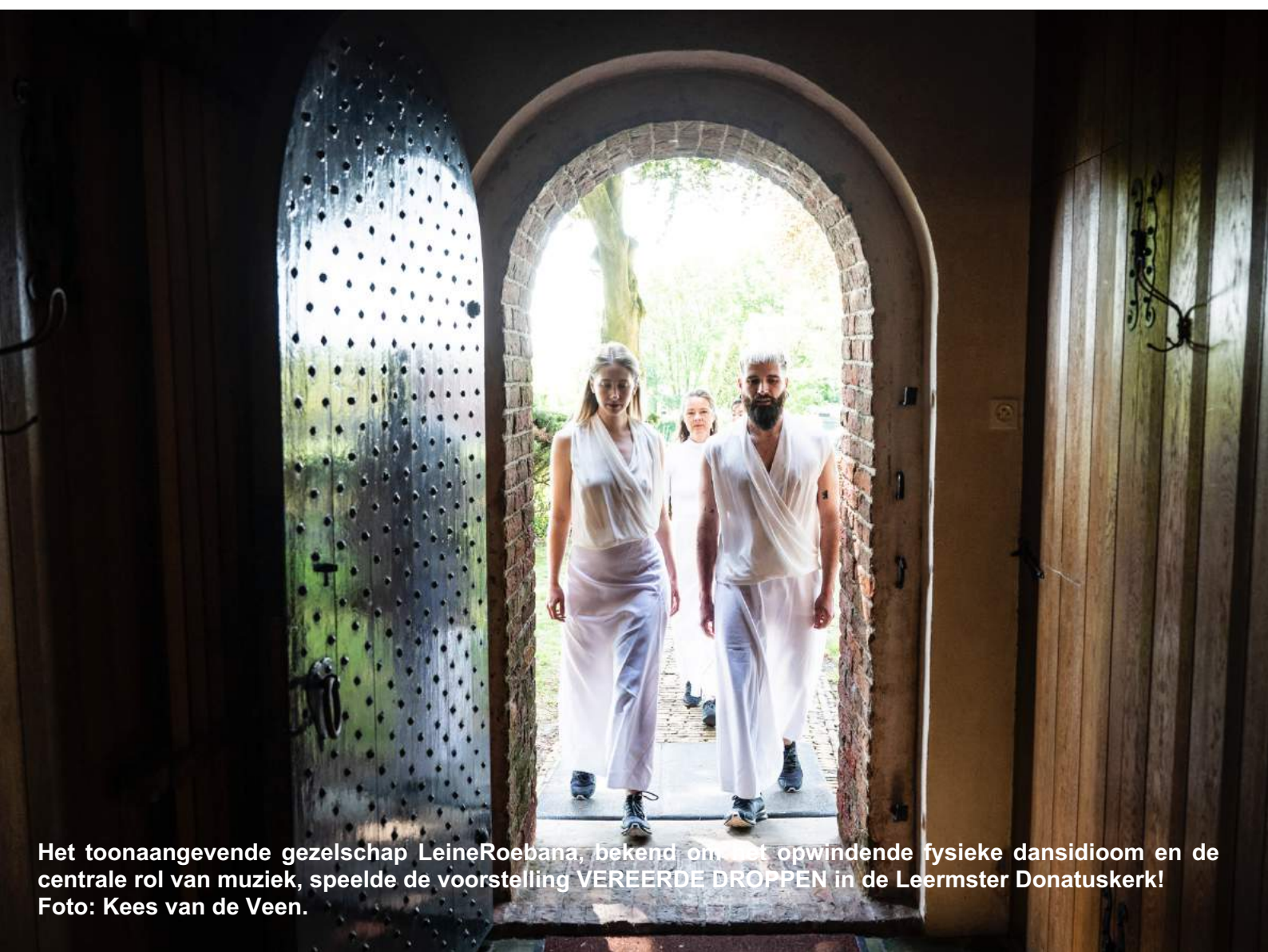

In de Bierumer School ervaren bezoekers met de audiobeleving TOELUISTEREN van kunstenaar Allard Medema aan den lijve het 'onbevangen luisteren' en het 'echt gehoord worden'.

In Losdorp verdiepten Neerlands Hoop winnares Nina de la Parra en topsaxofoniste Sanne Landvreugd hun unieke bloederige band, tot uiting gebracht in muzikaal-verbale poëzie! Foto: Kees van de Veen.

Het toonaangevende gezelschap LeineRoebana, bekend om het opwindende fysieke dansidroom en de centrale rol van muziek, speelde de voorstelling VEREERDE DRIPPEN in de Leermster Donatuskerk! Foto: Kees van de Veen.

In de Solwerder kerk confronteerde het kunstproject **HOUSE OF SLOTH** van Jurjen Galema de bezoeker met een wereld van ultieme luiheid, slaap, hongerigheid; een wereld van dromen, van stilte en kalmte. Foto: Kees van de Veen.

Na een parade door de winkelstraten van Appingedam, gaven de Koorbazen een performance achter de Nicolaïkerk voor inwoners van het stadje én festivalpubliek. Foto: Kees van de Veen.

Met de voorstelling **TERECHT** van Wabi Sabi werd een absurde rechtbank opgebouwd in de kerk van Wirdum, waar rituelen en regels vat probeerden te krijgen op vastgelopen levens. Foto (boven en onder): Kees van de Veen.

3. Festivalterrein

Uniek aan TNHB is dat het festival plaatsvindt in meerdere (wierden)dorpen, op fietsafstand van elkaar. Deze editie kreeg TNHB een iets andere opzet, en hebben we ervoor gekozen het programma van de zaterdag grotendeels te herhalen op zondag. Net als vorig jaar werkten we weer met drie verschillende startplekken verspreid over het gebied: de Nicolaïkerk in Appingedam, de Petrus en Pauluskerk in Loppersum en de Stefanuskerk in Holwierde. Op deze startlocaties verzilverden bezoekers hun dagtickets en passe-partouts door deze om te ruilen voor een polsbandje. Bovendien konden bezoekers bij de startlocatie hun eerste voorstelling van de dag bezoeken en stelden ze met de plattegrond en het blokkenschema een eigen ontdekkingstocht samen of kozen voor één van de vooraf uitgestippelde routetips⁶.

Fietsend van de ene naar de andere voorstelling, konden bezoekers onderweg neerstrijken bij een van de pauzeplekken: de authentieke molen De Stormvogel in Loppersum, de betoverende boomgaard De Luinhahof in Bierum of de kerktuin in het prachtige dorpje Krewerd. Met optredens van Groningse gezelschappen als Shelfish, Marlene Bakker en Classic Jamming en lokale lekkernijen was er altijd iets leuks en lekkers te ontdekken op deze locaties. Door inwoners en lokale ondernemers en initiatieven te betrekken bij de organisatie, ze een plek te geven in het festivalprogramma als pauzeplekken of arrangementen en door in gezamenlijkheid lokale expedities te ontwikkelen, dragen we met TNHB bij aan het toegankelijk maken van deze specifieke plattelandsomgeving.

Met dit veelzijdige en diverse programma-aanbod stimuleert TNHB een langer verblijf in het gebied. Bovendien komt 30%⁷ van de bezoekers van verder weg (buiten de provincie); juist voor deze groep maken we het boeken van een overnachting zo eenvoudig mogelijk. Met toeristisch ondernemers zoals Hotel/Spa Spoorzicht in Loppersum, Landgoed DeCamping in 't Zandt, het Eemshotel in Delfzijl en Asgard Reizen Groningen ontwikkelen we speciale TNHB-arrangementen voor een langer verblijf in het festivalgebied en konden bezoekers vorig jaar al kiezen uit een luxe overnachting in Loppersum, een Gronings tintje in Delfzijl en een compleet campingarrangement in 't Zandt.

De aankleding en signing van het festival waren in handen van Rinnert Veldman en Mieke den Braber. Met kleurrijke 'bakens' (met vlag) werd aan bezoekers duidelijk gemaakt dat ze bij een volgende speellocatie waren gearriveerd. Ook zorgen ze voor extra aankleding bij de pauzeplekken,

---

⁶ Zie Bijlage 2 voor de blokkenschema's, routetips en plattegrond. Pagina 37.

⁷ Zie Bijlage 7 'Overzicht woonprovincie festivalbezoekers'. Pagina 56.

waardoor de routes samenhang kregen en mensen steeds een punt van herkenning tegenkwamen.

4. Aantallen

Na drie lastige coronajaren, was de publieke belangstelling met 2.400 bezoekers weer op het niveau van voor de pandemie. Zie voor toelichting op de recettes ook Hoofdstuk 8 'Marketing en communicatie'.

TABEL: GETALLEN AANTALLEN 2018 - 2023

	2018	2019	2021	2022	2023
Duur in dagen	3	3	6	3	3
Aantal locaties	26 locaties	26 locaties	41 locaties	23 locaties	25 locaties
Totaalaantal activiteiten	107	107	192	97	138
Totaalaantal bezoekers	2.757	2.699	1.600	1.500	2.400
Opbrengst recettes	€ 33.795	€ 37.273,62	€ 36.940	€ 30.000	€ 47.149

5. Bezoekersprofiel

TNHB heeft een trouwe achterban: 39,5% van de bezoekers heeft het festival al drie keer of vaker bezocht. Een belangrijk deel van deze trouwe bezoekers is ontstaan uit de samenwerking met de Stichting Groninger Kerken, die jaarlijks haar donateurs met een korting uitnodigt voor het festival. Daarnaast is het geweldig om te ontdekken dat TNHB met deze editie een nieuw publiek aan zich heeft weten te binden: 35% geeft aan dat het de eerste keer was dat hij/zij het festival heeft bezocht, tegenover 9% in 2022. In Hoofdstuk 8 'Marketing en communicatie' wordt toegelicht welke marketingstrategie voor het bereiken van nieuw publiek is toegepast.

Met de programmering en marketing willen we de komende jaren de uitbreiding van publiek doorzetten: TNHB wil een festival zijn dat ook interessant is voor een jonger publiek (30+, beginnende cultuurconsumenten) en aantrekkelijk is voor een publiek buiten Groningen. We zien mogelijkheden deze doelgroepsverbreding door te zetten, door eventuele drempels om naar het festival toe te komen voor een nieuw en/of jonger publiek weg te nemen. Hiervoor gaan we een samenwerking starten met Langs de Gouden Rand, een marketingcampagne om via meerdaagse festivals in het Groninger landschap de krachten te bundelen om stedelijk publiek nog meer te interesseren voor het platteland.

6. Organisatie

Minke van der Velde (dagelijkse leiding, programmering) werkte samen met Geert Lameris (oprichter en adviseur), Mijke Eryng Braaksma (assistent en artiestenproductie en coördinatie locaties), Anneke Folkerts (vrijwilligers, horeca), Thessa Wolthuis (productie + coördinatie pauzeplekken), Renée Trentelman (ondersteuning artiestenproductie en locaties), Veerle Gnodde (marketing & communicatie) en Nienke Bak (marketing & communicatie). Samen zijn ze jong en (ietsje) ouder, woonachtig in de stad en het Groninger platteland en ambitieus om net zo'n breed publiek (of breder) te interesseren voor TNHB. De gedrevenheid van het team, de liefde voor kunst, cultuur en de betrokkenheid bij de omgeving zijn essentieel voor het karakter van het festival. Leuk om te zien dat het enthousiasme ook door de pers wordt opgepakt, zo schreef DvhN: "(...) het festival verdient het door zich ijverig en met liefde van de taak te kwijten ogen en oren te openen voor het gebied waarin het is verankerd."

Het projectteam werkt nauw samen met een variatie aan mensen (zie daarvoor ook het volgende hoofdstuk ‘Samenwerkingen’): zo wordt de kunstroute samengesteld door curator Frits Hesseling (die veel ervaring en een groot netwerk heeft als voormalig projectcoördinator bij het projectbureau van Academie Minerva) en werd dit jaar het nieuwe literair project vormgegeven door curator Edzard Mik (hoofdredacteur literair platform De Gids). Ook voor jong talent is er veel aandacht om zich te ontwikkelen: zo wordt de vormgeving gedaan door Liza Verhoeven en aankleding/signing door Rinnert Veldman en Mieke den Braber; allen alumni Academie Minerva.

Sinds 2022 wordt TNHB georganiseerd onder auspiciën van een relatief nieuw stichtingsbestuur. Eerder viel TNHB onder de vleugels van Stichting Groninger Kerken. De samenwerking blijft, maar nu met steun in de rug van Leo Delfgaauw (voorzitter), Erik Juk (penningmeester), Leonie Wendker (secretaris), Peter Vroege en Moniek Baars. Het bestuur is een bestuur op afstand, dat faciliteert en controleert, waarbij de afzonderlijke bestuursleden geen belangen hebben die samenvallen met de belangen van het festival. Hiervoor heeft het stichtingsbestuur een statementverklaring (zie Bijlage 8, pagina 57) en een bestuurscode opgesteld (zie Bijlage 9, pagina 58), waarbij wordt gereflecteerd op de Governance Code Cultuur. Bovendien is afgesproken dat in de programmering naast artistiek inhoudelijk scherpte ook inclusie en diversiteit als belangrijk ijkpunt wordt meegenomen. Ook is vastgesteld dat alle artiesten op faire wijze worden uitbetaald. Op dit moment laat de meerjarenbegroting het nog niet toe om de leden van het organisatie-team ook op faire wijze te betalen en is er gekozen voor een ‘fair share’ benadering. Hier zal voor de nieuwe subsidieronde 2025-2028 opnieuw naar worden gekeken.

7. Samenwerkingen

Naast de samenwerkingen met Stichting Groninger Kerken, kerkbeheerders, dorpscommissies en vrijwilligers, investeren we jaarlijks in samenwerkingen met lokale ondernemers, culturele initiatieven en instellingen. Hieronder een overzicht:

- Voor het realiseren van de pauzeplekken werkten we samen met de Luinhahof in Bierum, De Kosterij en kerkcommissie in Krewerd en molen De Stormvogel in Loppersum;
- Vegan Keuken Appingedam verzorgde de lunch voor artiesten en vrijwilligers;
- Paviljoen Overdiep in Appingedam verzorgde het openingsetentje en de avondcatering voor artiesten en crew op de zaterdag en zondag;

- Speciale TNHB-arrangementen zijn ontwikkeld met Hotel/Spa Spoorzicht in Loppersum, Landgoed DeCamping in 't Zandt, Eemshotel in Delfzijl en Asgard Reizen Groningen voor het stimuleren van een langer verblijf in het festivalgebied en de stad;
- In samenwerking met Noordstaat en de Akerk Groningen realiseerden we een unieke voorstellingen voor de kerk van Zeerijp dat inspeelde op het reizende wandkleed *Groningse draden uit het koloniale verleden*;
- In samenwerking met SPOT Groningen werd een promotieartikel geplaatst in het SPOT magazine;
- In samenwerking met lokale bewoners realiseerden we “kijk-ommetjes” voor een uniek inkijkje in het festivalgebied;
- Dankzij afstemming met Stichting Groninger Landschap werden de molens van Zeerijp en Loppersum onderdeel van het festival;
- Verhuurbedrijven Lienus en Simpro werden ingeschakeld voor het leveren van benodigde festivalaankleding;
- Voor de voorstelling Kaap van Sijas de Groot, dat zich afspeelde op het strandje van Bierum, vond afstemming plaats met Waterschap Noorderzijlvest;
- In samenwerking met curator Edzard Mik werd opnieuw een literair project aan TNHB toegevoegd. In samenwerking met curator Frits Hesseling werden nieuwe kunstprojecten aan TNHB toegevoegd;
- In samenwerking met Academie Minerva Groningen gingen studenten op expeditie langs de nieuwe kunstprojecten van Marnix Sixma, Jurjen Galema, Dajana Heremic en Bert Scholten;
- Met kunstenaarsinitiatief Bierumer School werd de residentie van kunstenaar Allard Medema mogelijk gemaakt dat resulteerde in een unieke audiobeleving tijdens het festival;
- Rinnert Veldman en Mieke den Braber ontwikkelden en realiseerden de aankleding van het festival;
- Met vormgeefster Liza Verhoeven wordt jaarlijks het artwork van TNHB gerealiseerd;
- Met Guikema Rijwielhandel uit Ezinge werkten we samen voor het realiseren van de fietsverhuur;
- Geluid- en techniekproductie werd verzorgd door Rentamp;
- Met de expertise van online marketingbureau Kollektiv Media is voor de promotie van TNHB via Social Media een online campagne gerealiseerd;
- In samenwerking met Marketing Groningen en Visit Eemsdelta is TNHB zichtbaar geworden op de kanalen van Visit Groningen;
- Met Visit Eemsdelta is de online ticketshop gerealiseerd;
- Met Volle Zalen werden posters en flyers verspreid in de stad Groningen en provincie;
- Via NoordWoord werd het literaire programma gepromoot en hielpen mee met de werving van deelnemers voor Mijn Ding;

- Het koffiec  f   't Gouden Appeltje werd als nieuwe locatie onderdeel van het festival als locatie voor het literaire programma;
- In samenwerking met het initiatief Mijn Thuis Mijn Verhaal van gemeente Eemsdelta werd het community-art project Mijn Ding gerealiseerd;
- Het netwerk van lokale organisaties als Cadanz Welzijn, Jimmy's Eemsdelta, Noordwoord Groningen, Campus Eemsdelta Groningen en Via IVAK werden actief betrokken bij de zoektocht naar deelnemers voor het community-art project Mijn Ding;
- De locatievoorstelling TOTTOENTOE van het kersverse Collectief Spielplatz in het kerkje van Heveskes werd als extra onderdeel aan het festival toegevoegd op de zaterdag- en zondagavond;
- In samenwerking met Via Ivak, De Zijlen Cosis en 's Heeren Loo werd het Project Grenzeloos gerealiseerd;
- Er vond afstemming plaats met lokale initiatieven zoals de markt Lente in Loppersum, optredens van Oekra  ne Liberation Orchestra, de Open Dag van Campus Eemdelta, het Kunsthuis Oal Eer in Godlinze, Art Choices Appingedam, Atelier Cosis Appingedam, de fietsroute Vers Uit Eemsdelta en het project Healthy Living as a Service op camping 't Zandt;
- Het Groninger Museum plaatste de zilverkleurige caravan bij molen De Stormvogel in Loppersum om het project A Better Place onder de aandacht te brengen in het kader van de komende Kinderbi  nnale;
- Met medewerking van ARRIVA en Qbuzz werd TNHB zichtbaar in treinen en bussen van de provincie Groningen;

8. Marketing en communicatie

In de begroting van editie 2023 hebben we de ambitie gesteld om een ticketopbrengst te realiseren van   40.000, vergeleken met een ticketopbrengst van   30.000 in 2022. Deze groei is met de opbrengt van   47.149 ruim verwezenlijkt door (1) een verhoging van de ticketprijzen in lijn met de huidige inflatie, (2) door meer bezoekers naar het festival te trekken   n (3) door een meer divers publiek aan te spreken. In de toename van het aantal bezoekers en publieksopbouw, speelde de prijsstrategie een belangrijke rol: hoewel de ticketprijzen omhoog werden gebracht, vonden we het van belang ook een betaalbaar festival te blijven voor een brede doelgroep⁸. Zo introduceerden we de volgende kortingen: een korting van 50% op de reguliere ticketprijs voor jongeren, een korting van 50% voor bewoners in het festivalgebied   n een vroege vogel korting van 20% op de opening, dag- en weekendtickets waarbij bezoekers werden gestimuleerd in een vroeg stadium al tickets te bestellen. In het kader van klantenbinding kon onze trouwe achterban van de Stichting

---

⁸ TNHB is zich ervan bewust dat het festival plaatsvindt in een relatief arme gemeente.

Groninger Kerken rekenen op een speciale kortingsactie van 20% korting op de tickets. Hoewel 85% aangeeft de ticketprijs precies goed te vinden, worden deze acties wel gewaardeerd, blijkt ook uit reacties in de enquête: “Het is niet te duur maar het is wel een heel bedrag voor heel weekend. Ik heb gebruik gemaakt van Eemsdelta korting, dat was fijn!”, “Bonus dat ik korting kreeg als donateur van Groninger Kerken. Extra reden voor mensen om donateur te worden lijkt me” en “Fijn dat er studentenkorting was”.

Bovendien streefden we naar het effectief bereiken van doelgroepen aan de hand van online campagnes op Social Media. Hiervoor maakten er gebruik van de expertise van het Groninger marketingbureau Kollektiv Media. Zo werd -om de kaartverkoop te stimuleren- via Social Media de Vroege Vogel actie aangejaagd, is het grootste publiek bereikt met een ‘hoofdcampagne’ dat bij een cultuur minnend publiek in Noord-Nederland is vertoond waarmee veel bezoek naar de website is getrokken. Ook zijn de nieuwbrieflezers via Social Media bereikt en is deze groep uitgebreid van 3.000 naar 4.000 inschrijvingen. Zie Bijlage 5 voor een overzicht van de resultaten van deze campagnes.

Ook op andere manier is er gewerkt aan de zichtbaarheid van TNHB door middel van poster- en flyer-verspreidingen op relevante plekken in de provincie en Groningen stad (zoals culturele instellingen en lokale ondernemers). In de regio benaderden we organisaties die een link hebben met TNHB, zoals zusterfestivals Grasnapolsky en Noorderzon, Oranjewoud Festival, SPOT Groningen, Stichting Landschapsbeheer Groningen, Groninger Landschap, Drents Landschap, Groninger Dorpen, VPRO-platform 3voor12, Dagblad van het Noorden, Marketing Groningen, Fietscommunity Groningen, ARRIVA en Qbuzz. Het resultaat: het over en weer delen van sociale mediaberichten en aandacht voor het festival op de websites van deze organisaties, weggeefacties op Social Media, het uitwisselen van tips en informatie. In Bijlage 3 vind je enkele publicaties en in Bijlage 4 de ‘Mediamonitoring van TNHB’, opgesteld door Kollektiv Media.

9. Promotie Noord-Groningen

Met de medewerking van zo’n twintig dorp- en kerkcommissies en lokale ondernemers, is het mogelijk om TNHB te realiseren. Met hen delen we de liefde en zorg voor het gebied en hebben we de gezamenlijke ambitie om de schoonheid en ondernemingszin van het gebied te tonen. Door inwoners en lokale ondernemers te betrekken bij de organisatie, ze een plek te geven in het festivalprogramma als pauzeplekken of arrangementen en door in gezamenlijkheid lokale expedities te ontwikkelen, dragen we met TNHB bij aan het toegankelijk maken van deze specifieke plattelandsomgeving. TNHB

geeft met het festival rijke en sterke verhalen en initiatieven in de regio een platform, en wil hiermee bijdragen aan de beeldvorming over deze omgeving die te kampen heeft met bevingen en krimp. Door met mensen over 'hun plek' te praten en er aandacht voor te hebben en te vragen, voelen mensen zich meer gezien, wat bijdraagt aan duurzame gemeenschapszin. Zo willen we met TNHB in de context van gemeentelijke herindeling (waarbij drie gemeenten nu één nieuwe gemeente vormen) bijdragen aan de herwaardering van de (eigen) omgeving, waarbij op eigen wijze gebruik wordt gemaakt van wat er al is: het unieke cultuurlandschap, de monumentale oude Groninger Kerken, de gastvrijheid en medewerking van de bewoners en de komst van festivalpubliek.

Bovendien zijn de plaatselijke kerkbeheerders tijdens het festival vaak de locatiemanagers, en verwelkomen ze de artiesten en het publiek. Het enthousiasme van deze 'hosts' wordt ook door het publiek opgepikt en gewaardeerd: "Vriendelijke en gastvrije ontvangst op locaties" of "Ik vind de catering bij de festivallocaties hartverwarmend en een grote pluim waard." Bovendien ontwikkelden we speciale TNHB-arrangementen met Hotel/Spa Spoorzicht in Loppersum, Landgoed DeCamping in 't Zandt en het Eemshotel in Delfzijl voor het stimuleren van een langer verblijf in het festivalgebied. Gaf in 2017 10% een overnachting geboekt te hebben vanwege het festival, is dit aantal de afgelopen jaren verhoogd naar 30%.

10. Sponsors en subsidiënten

De veertiende editie werd mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van Stichting Groninger Kerken, CultuurNota Groningen, Provincie Groningen, Gemeente Eemsdelta, Mijn Thuis Mijn Verhaal, Programmeringsregeling Grand Theatre, Stichting Promotionele Activiteiten Appingedam, Fonds Eemsmond, Fonds Podiumkunsten, Fonds 21, Lira Fonds, Emmaplein Foundation, Beringer Hazewinkelfonds, Mondriaan Fonds, Gasunie, Effektief, Cultureel Platform Appingedam, J.B. Scholtenfonds, Prins Bernhard en Cultuurfonds / Jan Steen Fonds.

11. Financieel verslag

Het financieel verslag wordt met dit inhoudelijke verslag meegestuurd. Hierin is te zien dat de definitieve begroting is vastgesteld op een bedrag van €261.444,-. Dit is inclusief de bijdrage van het Mondriaan Fonds en de

materiaalkosten van de kunstprojecten t.h.v. €14.000,-: deze posten werden in eerdere versies van de begroting nog met 'P.M.' aangeduid.

Uitgaven

In het financieel verslag wordt duidelijk dat de totale uitgaven van € 247.859,-, binnen de begrote kosten van € 261.444,- zijn gebleven.

Inkomsten

In de verantwoording zijn we uitgegaan van de subsidies en opbrengsten toegekend voor het jaar 2023. Daarnaast is de extra coronasteun van Fonds Podiumkunsten ter hoogte van € 8.800 ingezet voor versterking van de organisatie. Helaas had het festival te maken met tegenvallende sponsorinkomsten (realisatie van € 5.157 in plaats van de begrote € 22.500); een deel van dit tekort kan worden opgevangen doordat de publieksinkomsten hoger zijn uitgevallen (realisatie van € 50.082 i.p.v. de begrote € 40.000). Indien de definitieve beschikkingen conform de toezeggingen worden vastgesteld, heeft TNHB 2023 met de totale (verwachte) inkomsten van € 256.111 te maken met een positief resultaat van € 8.251.

Zie de samenvatting hieronder.

Festival TNHB 2023	Begroting	Realisatie
Publieksinkomsten	€ 40.000	€ 50.082
Sponsorinkomsten	€ 22.500	€ 5.157
Subsidies toegekend 2023	€ 190.144	€ 192.072*
Totale kosten	€ 261.444	€ 247.859
Totale inkomsten	€ 261.444	€ 256.111
Subsidiereserve / Resultaat	€ 27.012	€ 8.251
Saldo reserve ultimo 2023 (inzetten 2024)		€ 35.263

*indien de definitieve beschikkingen cf. de toezeggingen worden vastgesteld.

12. Ambities

Met de meerjarige financiële ondersteuning van CultuurNota Groningen, Fonds Podiumkunsten, Stichting Oude Groninger Kerken en de Gasunie, is een stevige basis gelegd voor de periode 2021-2024. Ook voor de nieuwe periode 2025-2028 is het streven om deze steun te consolideren. We hebben de afgelopen jaren laten zien dat we ondanks de omstandigheden verder hebben kunnen bouwen aan TNHB, én TNHB in de programmering inhoudelijk van meerwaarde is door ruimte te maken voor actuele verhalen: uit de omgeving verteld door lokale gidsen, maar ook thema's als (culturele) identiteit, gender, verlies of vluchten worden met het festival dicht bij het publiek gebracht in de intimiteit van de Groninger kerken.

Voor de komende jaren hebben we de ambitie om de verbinding met de locaties, kerkbeheerders en vrijwilligers verder te versterken: na de turbulente jaren van corona en wisseling van teamsleden, is het voor de ontwikkeling van het festival en het in kaart brengen van wederzijdse belangen essentieel om de band met de betrokkenen te verstevigen. Daarnaast blijft een belangrijk vraagstuk van TNHB: op welke manier kunnen we een breder publiek nog krachtiger aan het festival binden? Hiervoor gaan we een samenwerking starten met Langs de Gouden Rand: een marketingcampagne om via meerdaagse festivals in het Groninger landschap de krachten te bundelen om stedelijk publiek nog meer te interesseren voor het platteland. Dit samenwerkingsverband geeft ook mogelijkheden voor kennisdelingen en de vraag te stellen: welke drempels moeten weggenomen worden om festivals in het platteland toegankelijk te maken voor een nieuw en/of jonger publiek?

TNHB heeft de ambitie om op een innovatieve en aantrekkelijke manier toerisme, cultuur, erfgoed en landschap aan elkaar te koppelen. Niet voor niets is het een belangrijk streven van TNHB om verbindingen met de omgeving (maatschappelijk en landschappelijk) en het publiek nog krachtiger te maken: tussen jong en oud, bewoners en toeristen, stad en provincie, kunstenaars en omgeving, cultureel erfgoed en nieuwe producties. Zo willen we met TNHB mensen bij elkaar brengen, (nieuwe) verhalen vertellen en voor meer aandacht voor het Groninger platteland zorgen, waarbij we niet vergeten dat ons festivalgebied onderdeel is van het aardbevingsdrama. We hebben hiervoor de volgende vier hoofdactiviteiten geformuleerd:

1. We blijven de komende jaren streven naar diepgang. We richten ons op de wisselwerking tussen de (inhoud van de) voorstellingen en de locatie, de verhalen en kracht van de plek diepen we verder uit en zoeken naar relevante thema's die passen bij de oude kerkgebouwen, maar tegelijkertijd ook verrassend zijn;

2. We intensiveren de gesprekken met artiesten/kunstenaars, ook als op reflectie op voorgaande jaren: het stelt ons in staat de bezoekers elk jaar weer unieke voorstellingen aan te bieden. De uniciteit van de performances vergroot de aantrekkelijkheid van het festival.
3. We streven ernaar om met *TNHB* een steeds breder publiek aan te spreken: een jonger publiek (30+, beginnende cultuurconsumenten) en een publiek dat van buiten Groningen komt.
4. Bestaande samenwerkingen met bewoners, lokale maatschappelijke en culturele ondernemers willen we borgen en versterken. Deze samenwerkingen zijn zo van waarde dat we hiermee de verbindingen met de omgeving (maatschappelijk en landschappelijk) en het publiek optimaliseren.

In de uitwerking van de plannen voor editie 2024 worden bovenstaande hoofdactiviteiten als uitgangspunt genomen.

In de openhartige voorstelling MIJN DING van Wordbites stonden verhalen en live voordrachten van tien bewoners uit Eemsdelta centraal: zijn de dingen zichzelf of worden wij de dingen? Foto (boven en onder) : Siese Veenstra.

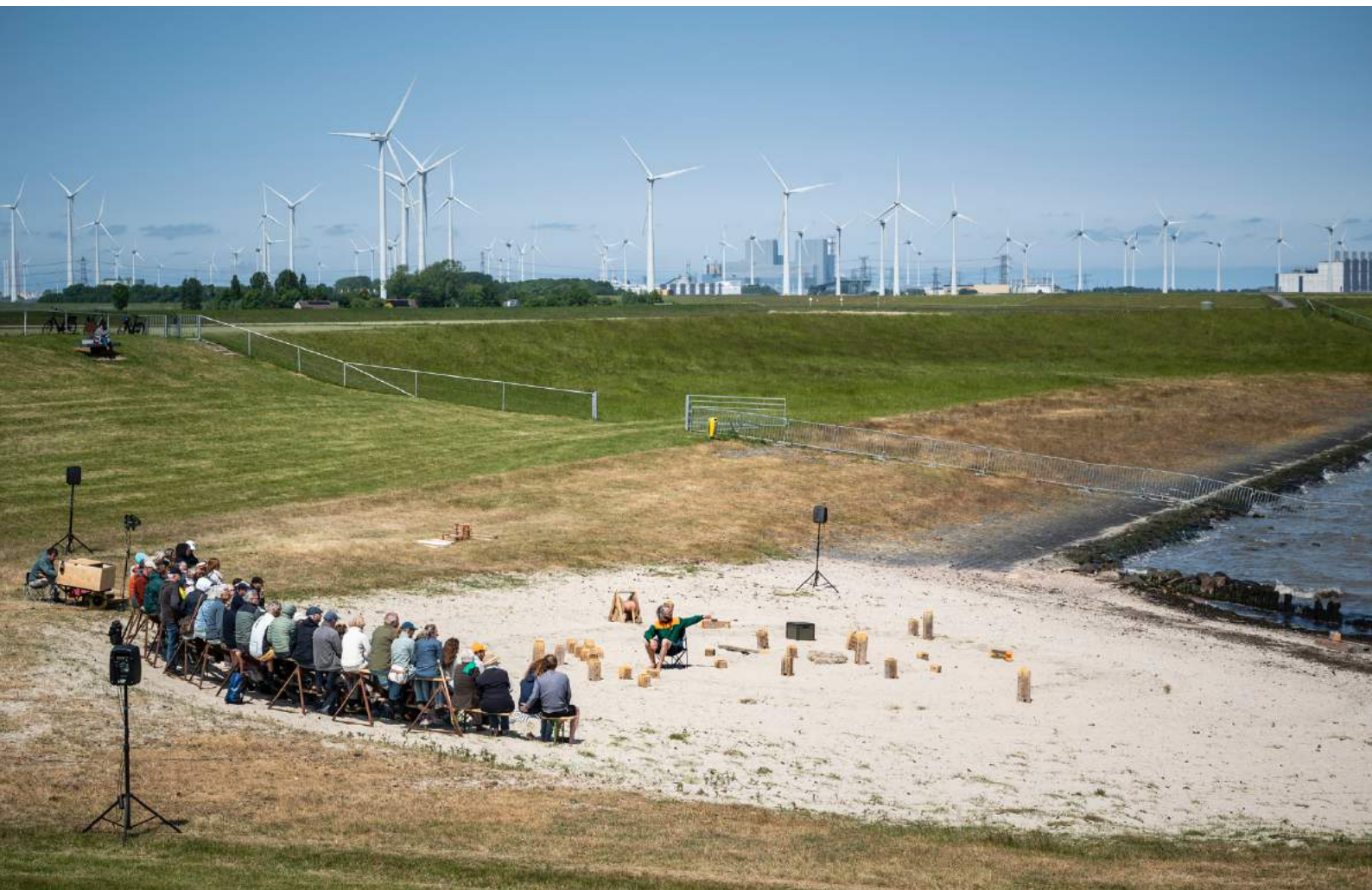

Bijna zonder dat bezoekers het merkte werden ze in de oude boomgaard onderdeel van de participatieve danstheatervoorstelling THE PARTY, een productie van ShELFISH. Foto: Siese Veenstra.

De gevierde zangeres Nora Fischer nam de kerk van Eenum als 'safe space' om bezoekers in een persoonlijke vertelling mee te nemen naar haar binnenwereld en ontdekte de luisteraar waarom ze nu niet ging zingen. Foto: Kees van de Veen.

Op de grens van land en water beleefde publiek de historische locatievoorstelling KAAP van Tussenland.
Foto (boven en onder): Kees van de Veen.

BIJLAGE 1: OVERZICHT PROGRAMMERING

Overzicht artiesten op alfabetische volgorde

Allard Medema In de Bierumer School ervaar je met de audiobeleving TOELUISTEREN aan den lijve het 'onbevangen luisteren' en het 'echt gehoord worden'.

Anne-Fay In het kerkje van Uitwierde brengt deze veelzijdige zangeres met REASPORA intieme én krachtige songs, over de impact die het verleden nu nog heeft.

Bert Scholten Op zoek naar troost, duik je met deze veelzijdige kunstenaar en troubadour in het lokale verleden van Marsum en mens-gemaakte rampen, zoals de aardbevingen in Groningen.

Classic Jamming In de sfeervolle Krewerder kerktuin stappen musici uit hun comfortzone voor een heerlijke Classic Jam!

Dajana Heremic De uit Bosnië gevluchte kunstenaar Dajana Heremic laat je met HEIM de wierde van Krewerd beleven als tijds capsule en als diepe thuis.

De Toegift In Bierum speelt deze Zeeuwse band met thema's over tijd en nostalgie voor een collectief gevoel van weemoed in de Sebastiaanskerk.

Eliën Al toerend door het weidse festivalgebied, nodigt zangeres Eliën je uit in haar blauwe Volkswagen bus en brengt ze haar muziek op een unieke, nomadische manier aan de mens!

Jurjen Galema In de Solwerder kerk confronteert het kunstproject HOUSE OF SLOTH je met een wereld van ultieme luiheid, slaap, hangerigheid; een wereld van dromen, van stilte en kalmte.

Koorbazen Na het succes in 2019, kijken we uit naar de geweldige show van dit vijfenvijftigkoppige a capella mannenkoor, waarin de jongste 18 en de oudste in de 80 is!

Lavinia Meijer De internationaal geroemde harpiste Lavinia Meijer komt naar Holwierde om in de Stefanuskerk een unieke muzikale beleving te creëren!

LeineRoebana Dit toonaangevende gezelschap, bekend om het opwindende fysieke dansidroom en de centrale rol van muziek, speelt de voorstelling VEREERDE DROPPEN in de Leermster Donatuskerk!

Lucky Fonz III Singer-songwriter Lucky Fonz III maakte speciaal voor TNHB de openingsshow LUCKY'S BEGIN in de Damster Nicolaïkerk.

Maarten van der Graaff Geprezen om zijn fascinerende taalgebruik, schreef deze auteur volgens NRC één van de beste boeken van 2022. Nu komt hij met een nieuw (kort) verhaal, geïnspireerd door de titel van het festival!

Marlene Bakker In de authentieke molen De Stormvogel zingt Marlene over de magie van het noorden, en laat ze het aardse Gronings naadloos aansluiten op de hedendaagse indiepop.

Marnix Sixma In de Mariakerk van Oosterwijtwerd ontdek je de zee als overkoepelend metafoor voor alles wat er nu niet lijkt te zijn, maar er gedeeltelijk nog wel is.

Néomí Folkpop-artiest en singer-songwriter Neomi Speelman vult de Petrus en Pauluskerk met haar bloedmooie liedjes en prachtige stem!

Niki Jacobs Op zoek naar de betekenis van Joodse muziek resideert deze zangeres in de oude Damster synagoge en brengt hier een unieke voorstelling die ontroert, troost én inspireert.

Nina de la Parre en Sanne Landvreugd In Losdorp verdiepen Neerlands Hoop winnares Nina de la Parra en topsaxofoniste Sanne Landvreugd hun unieke bloederige band, tot uiting gebracht in muzikaal-verbale poëzie!

Niña Weijers Schrijvend over de poreuze grenzen tussen herinnerde, verzonnen en mogelijke levens, draagt Niña haar Terug-naar-het-begin-verhaal voor over de keuzes die je maakt, en niet maakt. Prikkelend en origineel!

Noordstaat Dansers en Spoken Word artiesten van Noordstaat maken een persoonlijke, interdisciplinaire performance, inspelend op het gigantische wandkleed dat te zien is in de kerk van Zeerijp: *Groningse draden uit het koloniale verleden*.

Nora Fischer Deze gevierde zangeres neemt de kerk van Eenum als 'safe space' om je in een persoonlijke vertelling mee te nemen naar haar binnenwereld en ontdek je waarom ze nu niet gaat zingen.

Sasja Janssen Met de geweldige bundel *Ik trek mijn species aan* schreef deze auteur al over het verlangen naar het begin. Kom nu luisteren naar haar nieuwe Terug-naar-het-begin-verhaal, dat ze schreef in opdracht van het festival!

ShELFISH Bijna zonder dat je het merkt word je in de oude boomgaard onderdeel van de participatieve danstheatervoorstelling THE PARTY: doe je mee?

Tussenland Op de grens van land en water beleef je de historische locatievoorstelling KAAP. Op meesterlijke wijze worden persoonlijke en landschappelijke thema's met elkaar verbonden.

VanWyck Met liedjes van aangrijpende schoonheid brengt ze haar verstilde muzikale wereld, waardoor het wierdendorp Godlinze nog mystieker aanvoelt dan daarvoor!

Wabi Sabi Met de voorstelling TERECHT is een absurde rechtbank opgebouwd in de kerk van Wirdum, waar rituelen en regels vat proberen te krijgen op vastgelopen levens.

Wordbites & Sebastiaan Wiering In de openhartige voorstelling MIJN DING staan verhalen en live voordrachten van tien bewoners uit Eemsdelta centraal: zijn de dingen zichzelf of worden wij de dingen?

X_Yusuf_Boss Laat je meevoeren in de indrukwekkende choreografie AFAR vol verrassende ontmoetingen, op maat gemaakt voor de Damster Nicolaïkerk.

BIJLAGE 2: BLOKKENSHEMA'S, ROUTETIPS, PLATTEGROND VORMGEVING LIZA VERHOEVEN

BLOKKENSHEMA

ZATERDAG 3 JUNI 2023 **TERUG NAAR HET BEGIN**
EEN ONTDEKINGSTOCHT!

	LOCATIES	PROGRAMMA	11.00	12.00	13.00	14.00	15.00	16.00	17.00	18.00	19.00
START-LOCATIES	Nicolaïkerk Appingedam	X_Yusuf_Boss AFAR	11.00		12.45						
	Stefanuskerk Holwierde	Lavinia Meijer	11.00		12.45						
	Petrus en Pauluskerk Loppersum	Néomi	11.00		12.45						
LOPFIET-STOP	Pauzeplek Molen De Stormvogel Loppersum	Molensessies: Marlene Bakker			12.00		15.00		17.00		
		Groninger Museum A Better Place	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
APPINGEDAM	Synagoge	Niki Jacobs				14.30		16.15		18.00	
		Kijk-ommetje: stadshistoricus Henk Dijkstra					15.15		17.00		18.45
	Solwerder kerk	Jurjen Galema House of Sloth	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
	Kerk Opwierde	Wordbites Mijn Ding		12.45		14.30		16.15			
	Parkje achter de Nicolaïkerk	Koorbazen			13.45		15.30				
	't Gouden Appeltje	Maarten van der Graaff, Niña Weijers en Sasja Janssen x Edzard Mik		12.45		14.30		16.15			
						14.30		16.15			
	Kerk Marsum ± 4 km buiten centrum	Bert Scholten	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
	Jacobuskerk Zeerijp	Noordstaat		12.45		14.30		16.15			
	Molen De Leeuw Zeerijp	Kijk-ommetje: Molenaar Ben Herbrink			13.35		15.00		16.45		
BIERUM	Kerk Bierum	De Toegift				14.30				18.00	
	Pauzeplek Boomgaard De Luingahof	Bij de berk: SHELFIŠH The Party			13.45		15.30		17.00		
	Bierumer School	Allard Medema Toelusteren	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
	Bierumer strand	Tussenland Kaap		12.45				16.15			
KREWED	Mariakerk Krewerd	Dajana Heremic HEIM	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
		Kijk-ommetje: bewoner Willem de Graaff				14.15		16.15		17.30	
	Pauzeplek Kerktuin Krewerd	Tuinessies: Classic Jamming			13.45		15.45		17.00		
	Mariakerk Oosterwijtwerd	Marnix Sixma	DOORLOPEND: 12.00-19.00								
	Johanneskerk Losdorp	Nina de la Parra & Sanne Landvreugd BloodBitches				14.30		16.15		18.00	
		Kijk-ommetje: bewoners Losdorp					15.30		17.15		19.00
KREWED	Kerk Eenum	Nora Fischer De Sprong		12.45		14.45		16.45			
	Pancratiuskerk Godlinze	VanWyck				14.30		16.15		18.00	
	Donatuskerk Leermens	LeineRoebana Vereerde Droppen				14.30		16.15		18.00	
	Kerk Wirdum	Wabi Sabi TeRecht		12.45						18.00	
	Kerk Uitwierde	Anne-Fay Reaspora				14.30		16.15			

11.30 STARTTIJD

PAUZEPLEK MUZIEK THEATER LITERATUUR / SPOKEN WORD

DANS KUNST KIEK-OMMETJE INFORMATIE KOFFIE/THEE

Zoek de blauwe Volkswagen bus in het blokkenschema voor locaties en tijdstippen van de ROAM Van-sessies van Elise!

EXTRA Om 20 uur start in Heveskes de voorstelling TotToenToe van Collectief Spielplatz. Entree € 12,50. Reserveren via reserveringen@collectiefspielplatz.nl

ROUTE TIPS! ZATERDAG

Met deze routetips gidsen we je door het blokkenschema én het festivalgebied. Wijk hier gerust van af en bepaal je eigen route. Check het blokkenschema voor de tijden. De routes zijn niet bewegwijzerd, gebruik de plattegrond of navigeer met je telefoon om de weg te vinden!

STARTLOCATIE

NICOLAÏKERK APPINGEDAM X_YUSUF_BOSS AFAR

WANDELTIP ± 5 KM

Kerk Opwierde: Mijn Ding - Wordbites → 't Gouden Appeltje: Maarten van der Graaff → Solwerder Kerk: House of Sloth - Jurjen Galema → Synagoge: Niki Jacobs + Kijk-ommetje Stadshistoricus Henk Dijkstra.

FIETSTIP ± 24 KM

Solwerder Kerk: House of Sloth - Jurjen Galema → Kerk Uitwierde: Anne-Fay - Reaspora → Bierumer strand: Kaap - Tussenland → Pauzeplek Boomgaard De Luingahof / Kerk Marsum: Bert Scholten.

EXTRA

EXTRA PROGRAMMATIPS:

- Op zaterdag ontdek je achter de Nicolaïkerk optredens van de Koorbazen!
- Na een dag TNHB nodigt het kersverse Collectief Spielplatz je zaterdag- en zondagavond uit in het kerkje van Heveskes voor de betoverende voorstelling TotToenToe. Start: 20.00 uur. Entree € 12,50. Reserveer via reserveringen@collectiefspielplatz.nl

STARTLOCATIE

PETRUS- EN PAULUSKERK LOPPERSUM NÉOMI

FIETSTIP ± 23 KM

Pauzeplek Molen De Stormvogel + Molensessies: Marlene Bakker + mini-museum Groninger Museum → Jacobuskerk Zeerijp: Noordstaat → Molen De Leeuw: Kijk-ommetje Molenaar Ben Herbrink → Pancratiuskerk Godlinze: VanWyck → Mariakerk Oosterwijtwerd: Marnix Sixma → Kerk Wirdum: TeRecht - Wabi Sabi.

FIETSTIP ± 23 KM

Kerk Eenum: De Sprong - Nora Fischer → Mariakerk Krewerd: Dajana Heremic + Pauzeplek Kerktuin Krewerd + Tuinessies Classic Jamming + Kijk-ommetje Bewoner Willem de Graaff → 't Gouden Appeltje Appingedam: Niña Weijers.

STARTLOCATIE

STEFANUSKERK HOLWIERDE LAVINIA MEIJER

FIETSTIP ± 13 KM

Bierumer strand: Kaap - Tussenland → Sebastiaankerk Bierum - De Toegift → Pauzeplek Boomgaard De Luingahof + Bij de berk: The Party - SHELFIŠH → Johanneskerk Losdorp: Nina de la Parra & Sanne Landvreugd + Kijk-ommetje bewoners Losdorp.

FIETSTIP ± 17 KM

Mariakerk Krewerd: Dajana Heremic + Pauzeplek Kerktuin Krewerd + Tuinessies Classic Jamming → Donatuskerk Leermens: LeineRoebana - Vereerde Droppen → Pancratiuskerk Godlinze: VanWyck / Johanneskerk Losdorp: Nina de la Parra & Sanne Landvreugd + Kijk-ommetje bewoners Losdorp.

BLOKKENSHEMA

ZONDAG 4 JUNI 2023

TERUG NAAR HET BEGIN

EEN ONTDEKINGSTOCHT!

	LOCATIES	PROGRAMMA	11.00	12.00	13.00	14.00	15.00	16.00	17.00	18.00	19.00
STADSTIP LOCATIES	Nicolaïkerk Appingedam	X_Yusuf_Boss AFAR		13.45		13.45					
	Stefanuskerk Holwierde	Lavinia Meijer	11.00		12.45						
	Petrus en Pauluskerk Loppersum	Néomi	11.00		13.45						
LOPPER-SUM	Pauzeplek Molen De Stormvogel Loppersum	Molensessies: Marlene Bakker		13.00		15.00		17.00			
		Groninger Museum A Better Place		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
APPINGEDAM	Synagoge	Niki Jacobs				14.45		16.30		18.15	
		Kijk-ommetje: stadshistoricus Henk Dijkstra				13.30		17.15		19.00	
	Solwerder kerk	Jurjen Galema House of Sloth		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
	Kerk Opwierde	Wordbites Mijn Ding				13.30		15.15		17.00	
	't Gouden Appeltje	Maarten van der Graaff, Niña Weijers en Sasja Janasen x Edzard Mik				13.30		15.15		17.00	
		Maarten				13.30		15.15		17.00	
	Kerk Marsum ± 4 km buiten centrum	Bert Scholten		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
ZEERIJP	Jacobuskerk Zeerijp	Noordstaat		12.45		14.30		16.15			
	Molen De Leeuw Zeerijp	Kijk-ommetje: Molenaar Ben Herbrink			13.15		15.00		16.45		
BIJUM	Kerk Bierum	De Toegift				14.30				18.00	
	Pauzeplek Boomgaard De Luingahof	Bij de berk: SHELFLISH The Party				13.45		15.30		17.00	
	Bierumer School	Allard Medema Toeluisteren		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
	Bierumer strand	Tussenland Kaap				13.45		16.15			
KREWERD	Mariakerk Krewerd	Dajana Heremic HEIM		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
		Kijk-ommetje: bewoner Willem de Graaff				14.15		16.15		17.30	
	Pauzeplek Kerktuin Krewerd	Tuinessies: Classic Jamming				13.45		15.45		17.00	
LOSORDP	Mariakerk Oosterwijtwerd	Marnix Sixma		DOORLOPENS: 12.00-19.00							
	Johanneskerk Losdorp	Nina de la Parra & Sanne Landvregud BloodBitches				14.30		16.15		18.00	
		Kijk-ommetje: bewoners Losdorp				13.30		17.15		19.00	
	Kerk Eenum	Nora Fischer De Sprong			12.45		14.45		16.45		
	Pancratiuskerk Godlinze	VanWyck				14.30		16.15		18.00	
	Donatuskerk Leermens	LeineRoebana Vereerde Droppen				14.30		16.15		18.00	
	Kerk Wirdum	Wabi Sabi TeRecht			12.45					18.00	
	Kerk Uitwierde	Anne-Fay Reaspora				14.30		16.15			

13.30 STARTTIJD PAUZEPLEK MUZIEK THEATER LITERATUUR / SPOKEN WORD DANS KUNST KJK-OMMETJE INFORMATIE KOFFIE/THEE

Zoek de blauwe Volkswagen bus in het blokkenschema voor locaties en tijdstippen van de ROAM Van-sessies van Eliën!

EXTRA Om 20 uur start in Heveskes de voorstelling TotToenToe van Collectief Spielplatz. Entree € 12,50. Reserveren via reserveringen@collectiefspielplatz.nl

ROUTE TIPS! ZONDAG

Met deze routetips gidsen we je door het blokkenschema én het festivalgebied. Wijk hier gerust van af en bepaal je eigen route. Check het blokkenschema voor de tijden. De routes zijn niet bewegwijzerd, gebruik de plattegrond of navigeer met je telefoon om de weg te vinden!

STARTLOCATIE

NICOLAÏKERK APPINGEDAM

X_YUSUF_BOSS AFAR

WANDELTIP ± 5 KM

Kerk Opwierde: Mijn Ding - Wordbites → 't Gouden Appeltje: Maarten van der Graaff → Solwerder Kerk: House of Sloth - Jurjen Galema → Synagoge: Niki Jacobs + Kijk-ommetje Stadshistoricus Henk Dijkstra.

FIETSTIP ± 24 KM

Solwerder Kerk: House of Sloth - Jurjen Galema → Kerk Uitwierde: Anne-Fay - Reaspora → Bierumer strand: Kaap - Tussenland → Pauzeplek Boomgaard De Luingahof / Kerk Marsum: Bert Scholten.

EXTRA PROGRAMMATIE:

EXTRA

Na een dag TNHb nodigt het kersverse Collectief Spielplatz je zaterdag- en zondagavond uit in het kerkje van Heveskes voor de betoverende voorstelling TotToenToe. Start: 20.00 uur. Entree € 12,50. Reserveer via reserveringen@collectiefspielplatz.nl

STARTLOCATIE

PETRUS- EN PAULUSKERK LOPPERSUM

NÉOMÍ

FIETSTIP ± 23 KM

Pauzeplek Molen De Stormvogel + Molensessies: Marlene Bakker + mini-museum Groninger Museum → Jacobuskerk Zeerijp: Noordstaat → Molen De Leeuw: Kijk-ommetje Molenaar Ben Herbrink → Pancratiuskerk Godlinze: VanWyck → Mariakerk Oosterwijtwerd: Marnix Sixma → Kerk Wirdum: TeRecht - Wabi Sabi.

FIETSTIP ± 23 KM

Kerk Eenum: De Sprong - Nora Fischer → Mariakerk Krewerd: Dajana Heremic + Pauzeplek Kerktuin Krewerd + Tuinessies Classic Jamming + Kijk-ommetje Bewoner Willem de Graaff → 't Gouden Appeltje Appingedam: Niña Weijers.

STARTLOCATIE

STEFANUSKERK HOLWIERDE

LAVINIA MEIJER

FIETSTIP ± 13 KM

Bierumer strand: Kaap - Tussenland → Sebastiaankerk Bierum - De Toegift → Pauzeplek Boomgaard De Luingahof + Bij de berk: The Party - SHELFLISH → Johanneskerk Losdorp: Nina de la Parra & Sanne Landvregud + Kijk-ommetje bewoners Losdorp.

FIETSTIP ± 17 KM

Mariakerk Krewerd: Dajana Heremic + Pauzeplek Kerktuin Krewerd + Tuinessies Classic Jamming → Donatuskerk Leermens: LeineRoebana - Vereerde Droppen → Pancratiuskerk Godlinze: VanWyck / Johanneskerk Losdorp: Nina de la Parra & Sanne Landvregud + Kijk-ommetje bewoners Losdorp.

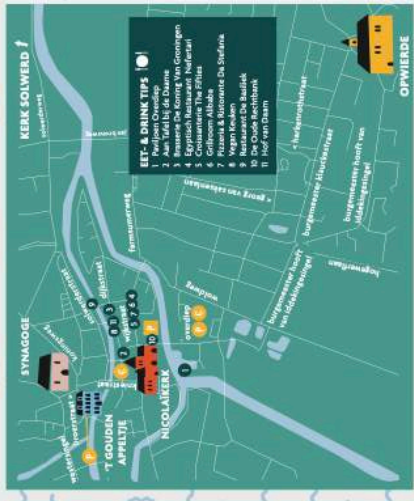
TERUG NAAR HET BEGIN

EEN ONTDEKKINGSTOCHT!

2+3+4 JUNI 2023

LEGENDA

- Auto- en fietsweg
- - - Fietspad
- Overige wegen
- Water
- Zee
- S Station
- 🚰 Eten & drinken
- i Informatie
- ☕ Koffie & Thee
- 1 km

DIT IS ER OOK TE DOEN

3 JUNI: OPEN DAG CAMPUS EEMSDIELTA
Neem tussen 11.00 en 15.00 uur een kijkje op de nieuwe campus van Eemsdelta!

3 JUNI: LENTE IN LOPPERSUM
Breng tussen 10.00 en 17.00 uur een bezoek aan de lokale markt van Loppersum met feestelijke activiteiten! Om 16 uur speelt het Ukraine Liberation Orchestra in de Petrus- en Pauluskerk

KUNSTHUIS OALER
Dit Godlinzer kunsthuis aan Peperstraat 8 opent de deuren voor het publiek!

ART CHOISES APPINGEDAM
Kom langs aan Dijkstraat 55 voor kunstzinnige cadeaus en galerie.

ATELIER COSIS APPINGEDAM
Het atelier is geopend: bekijk het werk van kunstenaars van Cosis.

FETSROUTE VERS UIT EEMSDIELTA
Deze fietsroute van 60 kilometer brengt je langs vijftien adressen waar puur & vers voedsel wordt geteeld en verkocht.

BIERUM

- BIERUMER STRAND
- TUSSEN LAND KAAP
- DE TOEGIFT
- PAUZEPEK
- BIERUMER SCHOOL
- ALLARD MEDEMA TOELIJSEREN

LOSDORP

- JOHANNESKERK
- NINA DE LA PARRA & SANNE
- BLOODBREDIG
- SHELFISH
- KIJK-OMMETJE
- KIJK-OMMETJE

GODLINZER

- PANCIATIJSKERK
- VANWYCK
- KUNSTHUIS OALER
- KELEWERD
- MARIJKERK
- DAJANA HEREMIC
- KIJK-OMMETJE
- PANZELK
- TIJNSSESSIES
- CLASSIC JAMMING

'T ZANDT

- LEEREMENS
- LEINEROEBANA VEREENDE DROPPEN
- DOONATSKERK
- OOSTERWIJTWIEND
- MARIJKERK
- MARNIX SIXMA

EENUM

- KIJK-OMMETJE
- NORA FISCHER DE SPRONG
- WIRDIUM
- WABI SABI THEATER

LOPPERSUM

- PIETRIUSPAULUSKERK
- NEOMI
- PAUZEPEK
- MOLENESSIES
- MARLENE BAKKER
- GROENINGER MUSEUM

APPINGEDAM

- SYNAGOGUE
- NIKI JACOBS
- KIJK-OMMETJE
- TIJNSSESSIES
- MAARTEN VAN DER SASSIA JANSSEN
- NINA WEIJERS
- APPINGEDAM
- NICOLAASKERK
- X YUSUF BOSS
- APAR
- PARKJE ACHTER DE NICOLAASKERK
- KOORBAZEN

DELFTZIJL

- HEVESKES
- KERK VAN HEVESKES
- COLLECTIEF SPIELPLAATZ
- TOTOENTOE

VERHUUR

START

EXTRA

ALLEEN ZATERDAG

Bekijk het blokkenschema voor de tijden van de voorstellingen.

Scen de QR-code en bekijk het festivalprogramma!

DEZE PLATTEGROND IS VERKRIJGBAAR BIJ DE STARTLOCATIES

De 14de editie van festival *Terug Naar Het Begin* biedt dit weekeinde een programma met muziek, dans, theater en verhalen. De meeste voorstellingen spelen zich af in de eeuwenoude kerken in de gemeente Eemsdelta, daarnaast wordt telkens de verbinding met het landschap gezocht. Wat mogen we niet missen?

PETER VAN DER HEIDE

'TERECHT' VAN WABI SABI THEATER

Een week voordat *Terecht* officieel in première gaat tijdens Oerol (9 t/m 18 juni) op Terschelling speelt Wabi Sabi Theater de voorstelling morgen en zondag in de kerk van Wirdum. De Groningse theatermaker Maarten Smit onderzoekt hierin wat de gevolgen zijn van hoe het Nederlandse strafrechtstelsel is ingericht. Wat is de impact van proces, straf, detentie en terugkeer in de samenleving? Hij sprak hiervoor onder meer met rechters, medewerkers van Stichting Herstel

Nina de la Parra en Sanne Landvreugd hebben Surinaamse vaders en Nederlandse moeders.

Zangeres Marlene Bakker geeft dit weekeinde in Loppersum een voorproefje van haar nieuwe plaat.

en *Terugkeer* en (ex-)gedetineerden. "Wil je wel luisteren naar wat ik te zeggen heb?", is de eerste vraag die wordt gesteld in de voorstelling die zich afspeelt in de tot een absurde rechtbank omgetoverde kerk. Het publiek ziet rechters, verdachten, slachtoffers en experts worstelen met rituelen en regels in een poging hun menselijkheid te behouden. *Terecht* volgt op *Hier Valt Niets Te Halen*, de voorstelling die vorig jaar publieksliefeling was tijdens Oerol. *Terecht* is ook te zien tijdens FestiValderAa in Schipborg, dat plaatsvindt van 7 tot en met 9 juli.

MARLENE BAKKER & BERNARD GEPKEN

Met de pas verschenen single *Zolaanè* geeft de Groningse zangeres Marlene Bakker komend weekeinde alvast een voorproefje van haar na de zomer te verschijnen nieuwe plaat. Dat is de opvolger van *Raif*, de alom geprezen debuutplaat uit 2018, waarmee Bakker zich meteen aan de top meldde en onder meer het hart van Daniël Lohues veroverde: „Wat is dit niét normaal mooi!”

Het publiek mag in de intieme setting van molen De Stormvogel in Loppersum zowel nieuw als bekend werk verwachten. Rode draad in Bakkers Groningstalige teksten is de liefdevolle verwondering voor de magie van de provincie waarin ze geboren en getogen werd. Bakker wordt op gitaar begeleid door de Drent Bernard Gepken.

NINA WEIJERS, SASIA JANSSEN EN MAARTEN VAN DER GRAAFF

Wat zou je zielsgraag opnieuw willen doen? Die vraag kregen de drie auteurs voorgeschoteld door Edzard Mik, de literair curator van het festival dat graag heden en verleden met elkaar verbindt. Dat gebeurt eigenlijk vooral in middeleeuwse kerken, maar ditmaal is gekozen voor café 't Gouden Appeltje in Appingedam.

Speciaal voor het festival lieten de auteurs zich inspireren en dragen ze het werk voor. Weijers, die vorig jaar *Zelf Doen* uitbracht via Atlas Contact, verhaalt over de poreuze grenzen tussen herinnerde, verzonnen en mogelijke levens; over keuzes die je maakt en die je niet maakt. Janssen schreef in haar bundel *Trek Mijn Species Aan* al eerder over het verlangen naar het begin. Ze laat nu net als

Terug Naar Het Begin: cultuurfestival in middeleeuwse kerken in Eemsdelta

Van der Graaff horen wat ze kan met de vraag wat ze graag opnieuw wil doen.

ANNE-FAY, NINA DE LA PARRA & SANNE LANDVREUGD EN NOORDSTAAT

In 1873 kwam er een einde aan de slavernij die ruim drie eeuwen gemeengoed was in het toenmalige Nederlandse koninkrijk. Daar wordt vanaf 1 juli bij stilgestaan tijdens het Herdenkingsjaar Slavernijverleden. De komende dagen wordt al ingegaan op de vraag welke impact het verleden nu nog heeft. Dat gebeurt door middel van drie voorstellingen.

Zangeres Anne-Fay brengt een concert over racisme, *white privilege* en de koloniale erfenis in het kerkje van Uitwierde. Haar zwarte moeder is opgelucht dat Anne-Fay 'de privileges van de witte huid' kent. Maar haar

dochter vraagt zich dingen af: „Mag ik met een witte huid staan voor het recht van een zwarte vrouw? En hoe gebruik ik mijn privileges op een juiste manier?”

In Losdorp verkennen schrijfster/zangeres Nina de la Parra en saxofoniste Sanne Landvreugd hun gezamenlijke banden en afkomst: Surinaamse vaders, Nederlandse moeders.

In de kerk van Zeerijp vormt het gigantische wandkleed het uitgangspunt voor een onderzoek naar roots van en door artiesten (dans en gesproken woord) van Noordstaat: Groningse draden uit het koloniale verleden.

'KAAP' VAN SIJAS DE GROOT

Op de grens van land en water, op het strand bij Hoogwatum ten noorden van Bierum, brengt theatermaker Sijas de Groot de voorstelling *Kaap* (in een coproductie met Peergroup). Met uitzicht op de Eems neemt De Groot de bezoekers mee en laat ze met andere ogen naar het landschap kijken.

Hij vertelt zijn familieverhaal waarvoor hij in de geschiedenis dook van het bedrijf van zijn overgrootvader in Harlingen. Het aanneemsbedrijf bouwde kunstwerken, waaronder markante scheepsbakens, maar ondertussen verdwijnen ze uit het landschap: van de 25 bakens zijn er nog maar 7 over.

Terug Naar Het Begin is vanaf vandaag tot en met zondag (2-4 juni) te zien op diverse plekken in Eemsdelta. www.terugnaarhetbegin.nl

“MAG IK MET EEN WITTE HUID STAAN VOOR HET RECHT VAN EEN ZWARTE VROUW?”

2 T/M 4 JUNI

TERUG NAAR HET BEGIN EEN ONTDEKKINGSTOCHT!

**DUIK HET GRONINGER LANDSCHAP IN
VOOR EEN MIX VAN (PODIUM)KUNSTEN!**

Een ieder van ons heeft wel eens iemand bij een goed en levendig gesprek horen zeggen: 'Even terug naar het begin!' Door vele kronkels, terzijdes en afslagen zijn we even vergeten waar het gesprek mee begon.

Precies zo werkt het bij het festival Terug naar het begin (TNHB), waarbij je het eerste weekend van juni het Groninger landschap induikt. Fietsend langs de wierdendorpen van Eemsdelta verdwaal je in het landschap en beleef je optredens op prachtige locaties. Je kunt zomaar belanden in de Sebastiaanskerk van Bierum, het meest noordelijke dorp van het festivalgebied, en een nieuw geluid uit Zeeland ontdekken: De Toegift.

Of kun je, zoals ooit Homenus door de Sirenen, richting Holiwerde worden gelokt door Lavinia Meijer en haar intieme harpspel. Dan weer kachel je naar het strandje bij Hoogwatum voor de locatievoorstelling KAAP van theatermaker Sijas de Groot.

En er is meer, veel meer! Van expeditie van lokale bewoners, tot artiesten en kunstenaars die zich laten inspireren door de omgeving. TNHB zorgt op het Groninger platteland voor nieuwe ontmoetingen, ervaringen en verhalen! En goede gesprekken, waarvan je naderhand niet meer precies weet hoe ze begonnen.

EEN VERDER TIPJE VAN DE SLUIER:

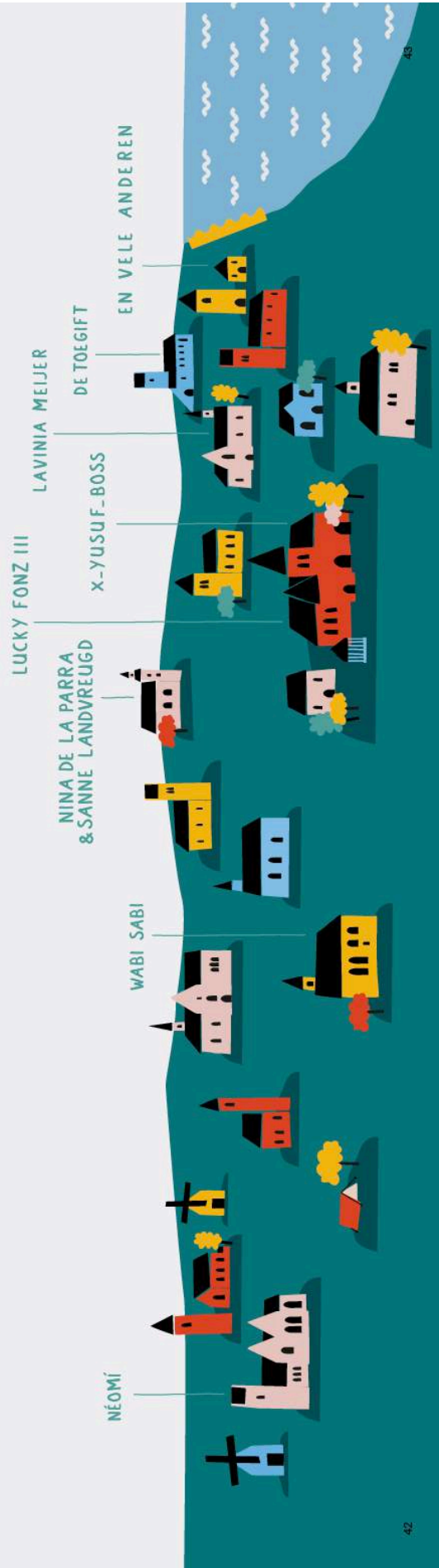
LUCKY'S BEGIN - LUCKY FONZ III
Singer-songwriter Lucky Fonz III is een bekende van het festival en maakt voor de vrijdagavond (2 juni) speciaal voor TNHB een openingsshow op maat in de Nicolalkerk in Appingedam: *Lucky's Begin!* Op zijn geheel eigen manier zal hij de aandacht richten op allerlei aspecten die dit festival zo bijzonder maken, zoals de geschiedsrisieke omgeving, de bijzondere locaties, maar ook vertelt hij wat het voor een artiest betekent om te mogen spelen in zo'n imposant bouwwerk als de Nicolalkerk in Appingedam.

TERECHT - WABI SABI
Een absurde rechtbank is opgebouwd in de kerk van Wirdum, waar rituelen en regels wat proberen te krijgen op vastgelopen levens. Waar gezocht wordt naar een manier om nieuwe waarde te geven aan wat kapot is. Voor *TERECHT* onderzoekt theatermaker Maarten Smit van Wabi Sabi wat de gevolgen zijn van ons strafrechtstelsel voor alle betrokkenen in het proces van delict straf, herstel en terugkeer na detentie. Verwacht een eigenzinnige mix van dans, live muziek en teksten van interviews met (ex-)gedetineerden, slachtoffers en experts.

NINA DE LA PARRA & SANNE LANDVREUGD
Nederlands Hoop-winnares Nina de la Parra en topsaxofoniste Sanne Landvreugd brengen muzikaal-verbale poëzie naar de Johanneskerk van Losdorp. Hier gaan ze in op hun bloedेरige band: vrouw-zijn, Surinaams-zijn, slavernij, verdrijving, trauma, racisme en schuld stroomt door de gezamenlijke bloedvaten van de twee.

NEOMI
De ruimte van de boerenkathedraal van Loppersum wordt tijdens TNHB gevuld met de bloedmooie liedjes en de prachtige stem van folkopartiest Neomi. Geïnspireerd door klassieke folk songwriters als Bon Iver, Ben Howard, Bob Dylan en Phoebe Bridgers, schrijft ze authentieke en oprechte verhalen, gedragen door dromerige soundscapes.

PROGRAMMA & TICKETS:
WWW.TERUGNAARHETBEGIN.NL

Cultureel festival *Terug Naar Het Begin* is dit weekeinde getrakteerd op ideale omstandigheden voor een ontdekkingsstocht langs de vele kerken en dorpen in de gemeente Eemsdelta. Het leidde er al met al toe dat de publieke belangstelling – zo'n tweeduizend bezoekers – weer terug is op het niveau van voor de pandemie.

PETER VAN DER HEIDE

Rijen met tientallen wachtende mensen voor eeuwenoude Groningse kerken op een zonovergoten zaterdagochtend. Het is een beeld dat deze dag vaker te zien zal zijn. Voor de Nicolaïkerk in de stad Appingedam valt geen onvertogen woord en gaat het er uiterst gemoedelijk aan toe.

De grootste kerk in de Ommelanden is naast de Stefanuskerk in Holwierde en de Petrus en Pauluskerk in Loppersum een van de startlocaties van *Terug Naar Het Begin*, het festival dat de veertiende editie beleeft. Op vrijdag trad de Nederlandse zanger en liedschrijver Lucky Fonz III er al op en opende hij, na Grasnapsky in Scheerda, opnieuw een smaakvol en relatief kleinschalig Gronings festival.

Nu is in de Nicolaïkerk de beurt aan Mohamed Yusuf Boss die met dansers, danseresen en een zanger zijn kunsten vertoont. De voorstelling *Afar* was al vaker te zien, maar ditmaal is de choreografie door de Groningse Somaliër op maat gemaakt voor deze bijzondere locatie. Maar kerken zijn niet ontworpen voor het opvoeren van een showtje en vanuit de kerkbanken is het zicht niet optimaal. Wat zou het, de bezoekers belonen de artiesten na drie kwartier goedmoedig met een klaterend applaus.

Zoals Yusuf Boss zichzelf afvraagt wat gedeelde menselijkheid is en altijd de verbinding zoekt in zijn werk, zo doet het festival dat zelf ook graag. Het ligt er niet altijd dik bovenop, maar ondertussen worden hier wel lijnen verbonden. Heden en verleden komen hier op een volstrekt vanzelfsprekende manier samen. Het blijft natuurlijk een fantastisch idee om die monumentale godshuizen, die veelal worden beheerd door de stichting Groninger Kerken, het decor te laten vormen van *Terug Naar Het Begin*.

Het zijn de vele middeleeuwse kerken, in een provincie die zwaar op de proef wordt gesteld, die aan de basis van het festival liggen. Ze dragen namen als Stefanus, Petrus, Paulus, Jacobus, Johannes, Pancratius, Donatus en Maria. Inderdaad, ook op dit gebied zijn vrouwen in de minderheid.

Maar een blik op het festivalpubliek (vooral 50+) wijst uit dat vrouwen in de meerderheid zijn. Een route plannen is trouwens nog niet zo eenvoudig. Het is zaak te kiezen aan de hand van een blokkenschema waarop de 25 locaties zijn vermeld. Om een van de dorpen in de gemeente Eemsdelta te bereiken, wordt er volop gefietst, al dan niet op een e-bike. Dat kan al een ontdekkingsstocht op zich zijn, zeker als je geen navigatiesysteem gebruikt. Zelfs in de auto lukt het te verdwalen, om bij het een paar kilometer verderop gelegen Wirdum te constateren dat de rij wel erg lang is voor de niet al te grote kerk.

Het zal de Groningse regisseur Maarten Smit goed doen dat er zoveel belangstelling

In Wirdum steelt Wabi Sabi Theater de show met hun nieuwe muziektheatervoorstelling *TeRecht*.

Publiek vindt weg naar kerken weer tijdens *Terug Naar Het Begin*

is voor zijn nieuwe muziektheatervoorstelling *TeRecht*. Komende week gaat die officieel in première tijdens Oerol, maar nu is al duidelijk dat Wabi Sabi Theater er klaar voor is. Dit wordt ongetwijfeld weer een hit op Terschelling waar de vorige voorstelling, *Hier Valt Niets Te Halen*, vorig jaar een publieksliefeling was.

Het zijn vooral Amber Veltman en Juersson Hermanus die met hun vloeiende spel en soepele dans de show stelen en voortdurend acrobatisch bewegen op en in het slim in elkaar gezette decor. En ook hier klinkt de vraag naar menselijkheid in een verhaal dat kanttekeningen plaatst bij de manier waarop ons strafrechtstelsel is ingericht. Echt luisteren en oprechte aandacht blijken essentieel als je de opgediste ervaringen van rechtshouders en gedetineerden tot je door laat dringen.

En zo vliegt de tijd, maar lokt een pauze. De idyllische boomgaard De Luingshof in Bierum is wat uit de route, maar te verleidelijk. Net na de appeltaart duikt er ineens een merkwaardig loerend gezelschap op. Meer dan het beantwoorden van de bliken zit er niet in (want je moet door), al blijf ik nu zitten met de vraag hoe *The Party* van ShEEL-FISH bij de berk polarisatie en verharding van de samenleving aan de kaak stelt.

In de Johanneskerk in Losdorp zal sinds de dertiende eeuw nog nooit zo vaak het woord kut hebben geklonken als dit weekeinde. Dat klinkt oneerbiediger en platter dan het wordt ervaren en dat heeft alles te maken met de hilarische woordenstroom van cabaretière Nina de la Parra. Ze speelt hysterisch en behendig met ongemaak door de vinger op de zere plek te leggen (bijvoorbeeld menstruatie). Zo over the top dat het tot in de achterste banken en ook bij de oudste bezoekers tot uitbundig gelach leidt. Het slavernijverleden, de andere bloedband die de helft van de voorstelling *BloodBitches* vormt, blijft nu achterwege. Op het hoogtepunt wandelt ze samen met saxofoniste Sanne Landvreugd zingend uit de kerk; met hoe kan het ook anders, een kutgevoel.

Stoppen op je hoogtepunt is altijd een

“TOT IN DE ACHTERSTE BANKEN EN OOK BIJ DE OUDSTE BEZOEKERS WORDT UITBUNDIG GELACHEN

goed idee. En De la Parra is moeilijk te overtreffen, maar ja, zo'n boordevol programma nodigt uit om toch nog iets te beleven. Een synagoge is weer eens iets anders en in Appingedam schotelt Niki Jacobs liedjes voor. Laat ze nu juist besloten hebben haar specialiteit – Jiddische liederen – meer te mengen met werk van meesters als Bob Dylan en Townes Van Zandt. Het wordt zonder randje dermate plechtig gebracht dat de festivaldag aan het begin van de avond rustgevend eindigt.

Slim overigens dat de organisatie er voor het eerst voor heeft gekozen het programma grotendeels te herhalen op de zondag. Immers, je mist op een dag meer dan wat je kan zien en het biedt artiesten de kans zich wat te nestelen in het Groningse wierdenland-schap.

Cabaretière Nina de la Parra weet de bezoekers van de kerk in Losdorp tot in de achterste banken te vermaken.

ARTIKEL IN KUNST. MAGAZINE

Digitale publicatie: <https://www.kunstpunt groningen.nl/wp-content/uploads/2023/07/BW-Kunstpunt-01-2023-DEF-WEB.pdf>

NAAM	Jurjen Galema
VORM	TEXTIELE SCULPTUREN
ACHTERGROND	Studeerde in 2019 af aan het Frank Mohr Institute in de richting Painting
AANLEIDING	Toont een site-specifiek werk tijdens festival <i>Terug naar het begin</i> (2 t/m 4 juni) in de Solwerder kerk

— JURJEN GALEMA

Met zelfontworpen, excentrieke, zachte sculpturen onderzoekt kunstenaar Jurjen Galema (Drachten, 1992) onderwerpen zoals gender, identiteit, kitsch, populaire cultuur en obsessies. Ook drag alterego Lola Lasagna zet hij hier vaak voor in. De afgelopen jaren is hij gestart met een ambitieus plan: het uitwerken van de zeven hoofdzonden in verschillende voorstellingen, gebaseerd op het boek *La Divina Commedia* ('De goddelijke komedie') van Dante Alighieri. Voor festival *Terug naar het begin* gaat hij in het kerkje van Solwerd aan de slag met de hoofdzonde *luiheid* en laat hij met zijn installatie festivalbezoekers een wereld van ultieme luiheid, slaap en hangerigheid betreden.

“De kerk is een ultieme locatie voor een project over de zeven zonden.”

“Ik heb tot nu toe al twee van de zeven zonden uitgewerkt; *trots* en *lust*. *Lust* was een soort stripclub en tittybar. *Trots* nam de vorm aan van een nachtclub, daar organiseerde ik drag shows. Nu dus *luiheid*, waarna later dit jaar *gierigheid* volgt in de Grote Kerk in Zwolle, en volgend jaar ga ik *gulzigheid* uitwerken voor *Into Nature*. De kerk is een ultieme locatie voor een project over de zeven zonden! Mijn plan is om een grote sculptuur te maken waar mensen naast kunnen gaan liggen. Ik wil mensen mee laten doen met de zonde. Ik ben zelf opgegroeid in een traditioneel dorpje in Friesland, waar geloof erg belangrijk was. Werken aan dit thema is ook een reactie op die moraliteit waar mensen zich aan vast kunnen houden. Er zijn zoveel dingen die je nog nooit hebt meegemaakt, maar waar je wel een oordeel over kunt hebben. Het medium, de manier waarop ik werk en de sculpturen die ik maak zijn niet confronterend bedoeld. Ik wil iemand liever meenemen en een alternatieve realiteit laten zien. Even alle oordelen opzij.” (DM)

REPORTAGE VPRO PLATFORM 3VOOR12

<https://3voor12.vpro.nl/lokaal/groningen/artikelen/overzicht/2023/juni/Terug-naar-het-begin-2023.html>

FOTOVERSLAG

<https://terugnaarhetbegin.nl/nieuws/nog-even-terug-naar-terug-naar-het-begin-2023>

AFTERMOVIE

<https://youtu.be/CSgl9sSw1Z0>

PINTERVIEW IN NRC MET KUNSTENAAR MARNIX SIXMA OVER O.A. ZIJN INSTALLATIE 'GETIJ VAN AANWEZIGHEID' DAT HIJ MAAKTE VOOR HET FESTIVAL TERUG NAAR HET BEGIN

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/06/26/marnix-sixma-we-ontkomen-niet-aan-het-niets-dat-fascineert-me-a4168219>

BIJLAGE 4: MEDIAMONITORING TNHB

Platform	Datum	Type content	Titel
Visit Groningen	/	Vermelding op website	Terug naar het begin een mix van optredens
Uitzinnig	/	Vermelding op website	Festival Terug naar het begin in Appingedam
POPgroningen	/	Vermelding op website (Festivals)	https://popgroningen.nl/artiesten-info/festivals/
Eemskrant	08-05-2023	Digitale krant	Nieuwe editie festival terug naar het begin 2 t/m 4 juni 2023
Westerwolde actueel	16-05-2023	Vermelding op website	Vijfenvijftig koppige Koorbazen tijdens festival Terug naar het begin gratis te zien
Eemskrant	26-05-2023	Digitale krant	Expositie Grenzeloos tijdens festival Terug naar het begin
Dagblad van het Noorden	30-05-2023	Digitale krant	Terug naar het begin: op de fiets van voorstelling naar voorstelling door Eemsdelta
Groningen Actueel	02-06-2023	Vermelding op website	Lucky Fonz III opent veertiende editie festival Terug naar het begin
Dagblad van het Noorden	02-06-2023	Digitale krant	De 5 acts die je niet mag missen op Terug Naar Het Begin. Muziek, dans en theater in de middeleeuwse kerken van Groningen
Groninger Internet Courant	02-06-2023	Internet krant	Mooie muziek, verhalen, historie en natuur: festival Terug naar het Begin in provincie Groningen
Dagblad van het Noorden	02-06-2023	Print	Terug naar het begin: cultuurfestival in middeleeuwse kerken in Eemsdelta
Dagblad van het Noorden	04-06-2023	Digitale krant	Terug Naar Het Begin: publiek vindt op zonovergoten dagen de weg naar middeleeuwse kerken weer tijdens festival
RTV Noord	04-06-2023	Digitale krant	Festival 'Terug naar het begin': goed plannen om zoveel mogelijk te zien
In het Nieuws	04-06-2023	Vermelding op website	Festival 'Terug naar het begin': goed plannen om zoveel mogelijk te zien

BIJLAGE 5: RESULTATEN ONLINE CAMPAGNE KOLLEKTIV MEDIA

Evaluatie Terug naar het begin 2023

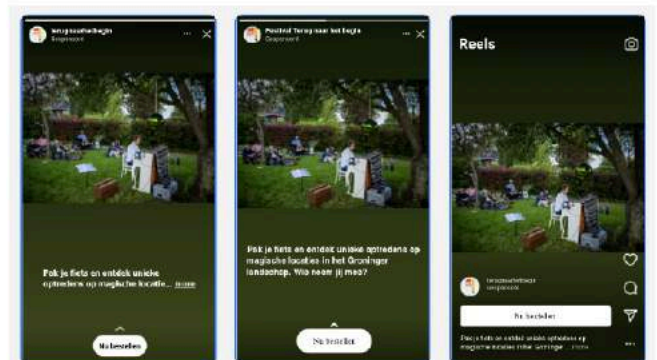
5 juni 2023

Vroege vogel actie

Om de kaartverkoop te stimuleren hebben we via sociale media de vroege vogel actie aangejaagd.

Uniek bereik: 65.021 personen
Impressies: 192.306 weergaven
GCF: 2,96 keer per persoon
Additioneel: 3.391 clicks naar de website
Budget: 500 euro besteed

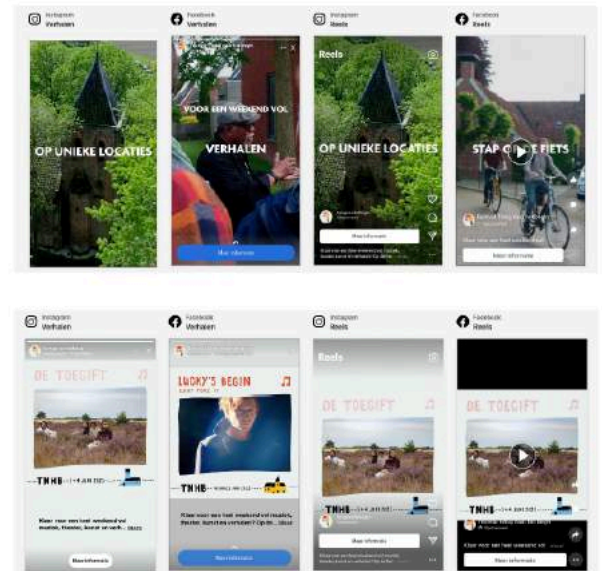

Bereik - video

Video (4 x video voor stories) gericht op bereik bij een cultuurminnend publiek in Noord-Nederland (Groningen, Friesland en Drenthe).

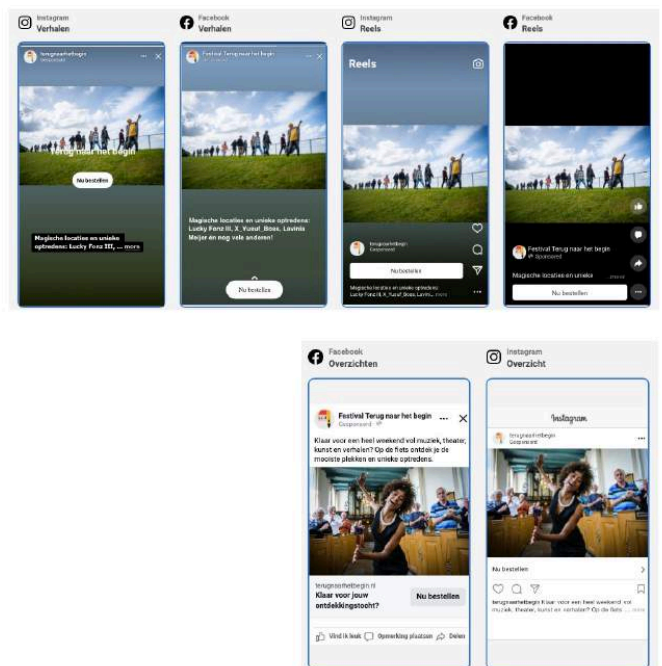
Uniek bereik: 166.305 personen
 Impressies: 358.184 weergaven
 GCF: 2,15 keer per persoon
 Additioneel: 156 clicks naar de website
 Budget: 450 euro besteed

Clicks - visual

Het grootste bereik is gerealiseerd met een hoofdcampagne die bestond uit visuals en bij een cultuur minnend publiek in Noord-Nederland is vertoond. De campagne heeft enorm goed gescoord en veel bezoekers naar de website getrokken.

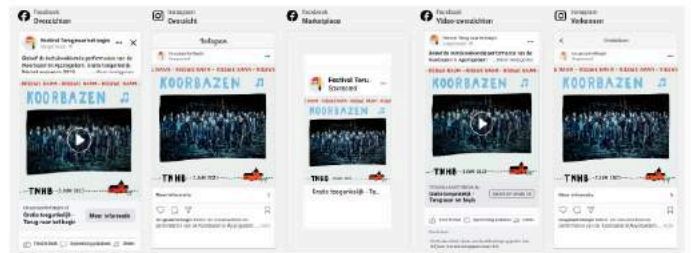
Uniek bereik: 144.033 personen
 Impressies: 747.436 weergaven
 GCF: 5.19 keer per persoon
 Additioneel: 8.939 clicks naar de website
 Budget: 1.450 euro besteed

Bereik - Koorbazen

Visual van de gratis voorstelling Koorbazen, getarget op Appingedam en omgeving.

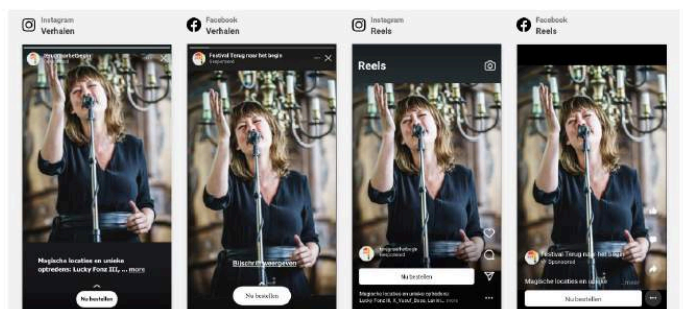
Uniek bereik: 86.608 personen
 Impressies: 172.291 weergaven
 GCF: 2,00 keer per persoon
 Additioneel: 208 clicks naar de website
 Budget: 337,65 euro besteed

Nieuwsbriefontvangers

Volledig geanonimiseerd hebben we via Instagram en Facebook de nieuwsbriefontvangers van Tnhb bereikt. We hebben deze campagne met een laag budget gedraaid en vrij snel beëindigd vanwege de snel oplopende contactfrequentie.

Uniek bereik: 985 personen
 Impressies: 11.313 weergaven
 GCF: 11,49 keer per persoon
 Additioneel: 164 clicks naar de website
 Budget: 62,35 euro besteed

Look a like - Nieuwsbrief

Op basis van het bestand met mailadressen hebben we Meta (Instagram en Facebook) een doelgroep laten maken die op deze nieuwsbriefontvangers lijkt.

Uniek bereik: 48.432 personen
 Impressies: 198.804 weergaven
 GCF: 4.10 keer per persoon
 Additioneel: 3.090 clicks naar de website
 Budget: 490 euro besteed

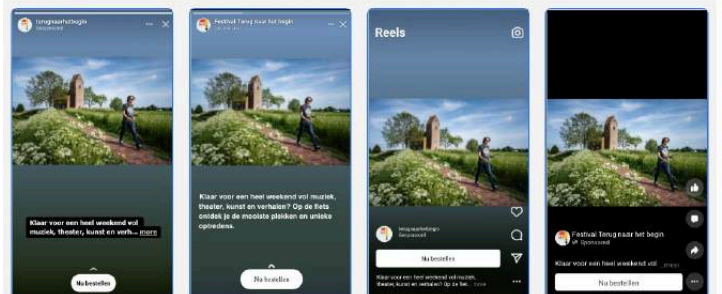
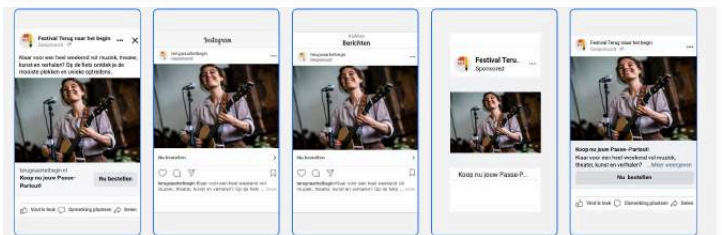

Remarketing - pixel

Via een pixel op de website van Tnhb hebben we websitebezoekers op sociale media bereikt. Na hun bezoek zagen zij een uiting op Instagram of Facebook. Bij dit onderdeel is ook een klein budget besteed en hebben we opgelet de contactfrequentie niet te hoog op te laten lopen.

Uniek bereik: 1.191 personen
 Impressies: 16.309 weergaven
 GCF: 13,69 keer per persoon
 Additioneel: 387 clicks naar de website
 Budget: 100 euro besteed

Overall - resultaten

De betaalde campagne op sociale media heeft zeker z'n werk gedaan. Bijna 40% van alle sessies op de website in 2023 is afkomstig vanuit deze campagne. Paid social was daardoor de belangrijkste verkeersbron op de website.

Totaal bereik: 371.968 personen
Impressies: 1.697.643 weergaven
GCF: 4,56 keer per persoon
Additioneel: 16.335 clicks naar de website
Budget: 3.390 euro besteed

Sessies geregistreerd in Google Analytics: 15.233
Gemiddelde sessieduur: 00:33

Door het slim inzetten van data (pixel voor remarketing en nieuwsbriefadressen en look-a-like) hebben we veel relevante contactmomenten opgebouwd. Dit relevante bereik heeft zich terugbetaald in lage kosten per websitebezoeker.

Wat ons betreft is dit een succesvolle campagne geweest waarbij ook nog eens op een prettige manier met elkaar is samengewerkt. Op naar 2024!

Bedankt!

wouter@kollektiv-media.com
06 5055 2333

Kollektiv Media en PR staat ingeschreven in de Kamer van Koophandel van Groningen onder nummer: 21960104.
Onze Algemene Voorwaarden zijn van toepassing op iedere aanbieding, offerte en overeenkomst van Kollektiv Media & PR.
Kollektiv Media & PR hanteert een betalingstermijn van 14 dagen.

BIJLAGE 6: EVALUATIE COMMUNITY-ART PROJECT MIJN DING

We begonnen op 16 april met een kennismaking, vervolgens deden werkten we met een 10-tal bewoners uit de Eemsdelta-regio toe naar 6 voorstellingen op het festival via een tweetal repetities, individuele (muziek)sessies bij cellist Sebastiaan en een generale repetitie net voorafgaand aan het festival.

1. Wat is je het meest bij gebleven van de periode die we samen hebben beleefd?

- Nieuwe ervaringen, mezelf uitdagen.
- De vreugde van samen kunst maken.
- Intieme, bijzondere en kwetsbare momenten met de groep beleefd en ontdekken dat verhalen zoveel kracht hebben.
- De samenwerking met volstrekt vreemde mensen en hoe je toch na verloop van tijd een team wordt.
- Het voelde elke keer als een warm bad, zulke lieve mensen.
- Het vertrouwen en de veilige sfeer die gecreëerd is door in eerste instantie Hugo en Sebastiaan en vervolgens door en in de groep om volledig jezelf te zijn.
- Dat het heel verbintenisvol voor mij was. Je leert elkaar via hun verhaal initieel kennen en door daarna veel samen op te trekken, met name het laatste weekend, ontstond er een fijne connectie.
- Dat poëzie blijkbaar nog altijd heel erg leeft onder mensen! Verder: de rijkheid van taal, de diversiteit van de groepssamenstelling en de koptelefoons die je in een andere omgeving/wereld brengen.

- Hoe mooi is het om samen met anderen, jong en oud iets moois neer te zetten in betrekkelijk korte tijd?
- (H) Voor mij was het meest opmerkelijk dat we met een beperkt aantal repetities er toch in geslaagd zijn een volwaardige voorstelling hebben weten te maken die ook nog eens in het kwalitatief hoogwaardige festival mee kon.

2. Wat is de betekenis voor jou van het geheel?

- Dat samen kunst maken aandacht geeft aan elk persoon.
- Dat je stem niet verloren gaat, maar dat je gehoord wordt en uitgedaagd wordt.
- Een prachtige belevenis op mijn vier en negentigste jaar. Voorlezen en publiek.
- Voor mij was het de bevestiging dat je, als je ouder wordt, ook nog wat voor de gemeenschap kunt betekenen.
- Opening voor groei. Lef, durf. Mijn eigen proces omzetten in iets positiefs. Dingen op mijn pad laten komen en meegaan in de flow. En vooral: mijzelf laten zijn en doen! In welke staat ik ook ben.
- Dat ik uit mijn comfortzone ben gestapt en echt veel heb geleerd over hoe je een verhaal schrijft, wat de betekenis van muziek is bij een verhaal en hoe je dat het beste vormgeeft.
- Gehoord worden in een objectieve zin. Dat mijn ziel weer een beetje juist aanvoelde in plaats van me zielig te vinden. Het was een soort therapie maar dan poëzie wat altijd helend kan werken. Het was een soort splinter wat ik had en de taal en veiligheid vooral was een fijn pincet. Ik wou al heel lang iets schrijven over een dierbaar object en er kwam heel wat los door dit bijzondere project.
- Ik heb iets mogen uitbannen waar ik al een tijdje mee zat en moeilijk vond onder ogen te komen en onder woorden te brengen.
- Ik heb een poging kunnen doen om iets te verwerken wat anders niet perse bestond en vergeten werd.
- Ook het vertrouwen dat gewekt werd dat het OK is.
- De menselijkheid en warmte.

- (H) Weer meer geleerd over vasthouden/richting geven en loslaten.

3. Wat heeft je verrast? Van jezelf, de groep, het publiek en/of de voorstelling?

- Verrast van mezelf door met meerstemmigheid te werken.
- De groep die zich kwetsbaar opstelt en dat je het samen doet.
- Publiek: dat mensen zozeer geraakt werden, iemand huilde en er was een staande ovatie.
- Voorstelling: hoe bijzonder het is op een podium te staan en te delen wat je hebt geschreven en hebt gemaakt.
- Dat je met zulke verschillende mensen toch een mooie show kunt maken.
- (H) Het enorme leervermogen van deze groep.

4. Wat heb je geleerd? Als schrijver, performer, mens?

- Ik heb geleerd om met een muziek loop station iets te maken.
- Als schrijver ook gekeken naar ritme en klank van je eigen stuk.
- Als performer, ja, daar hou ik van en fijn met je handen en lichaam meebewegen op je eigen stem.
- Als mens: kunst is warmte, enthousiasme en een bijzondere ervaring.
- Dat je een kwetsbaar iets van jezelf mag vertellen en dat je daarmee zichtbaar mensen kan raken.
- Als schrijver, performer, mens? Ik moest even uit mijn comfortzone na de eerste ronde feedback, waardoor mijn min of meer proza-gedicht meer een woorden-gedicht werd. En ik moest uit mijn comfortzone om anders voor te dragen dan ik gewend was.
- Als mens? Als je lief bent voor een ander, krijg je liefde terug.
- Iets wat niet 'perfect' is mag ook gedeeld worden.
- (H) Ik heb nog weer eens geleerd:
  - hoe essentieel veiligheid in een groep is
  - hoe het balanceren is tussen duidelijk, helderheid en richting enerzijds en openheid, nieuwsgierigheid en loslaten anderzijds
  - hoe belangrijk het is op een goede manier feedback te geven

- hoe cruciaal en van welk belang het proces was; we zijn vaak geneigd alleen naar het resultaat te kijken maar de weg er naar toe was voor iedereen super waardevol en leerzaam
- dat het heel prettig was een vaste liaison te hebben van en naar het festival (Anneke).

5. Wat waren voor jou een paar tops?

- Goed hoe Hugo en Sebastiaan ons steeds weer uitdaagden en probeerden steeds weer nieuwe dingen te maken en ook een fijne sfeer brengen aan de groep.
- De manier waarop iedereen betrokken werd en vooral op zijn/haar eigen manier/niveau kon meedoen.
- Veel begeleiding, Hugo en Sebastiaan waren heel goed bereikbaar. Fijne locatie ook.
- (H) Voor mij was het top dat het festival deze vorm van community art in alle opzichten als volwaardig onderdeel van het festival heeft beschouwd (qua intentie, promotie etc etc). Niet iets van dat doen we erbij. Nee, vol!
- Dat je als speler steeds meer durft!
- (H) Voor mij was de ontlading en de (feest)vreugde na de laatste voorstelling echt een top. We vierden het echt!

6. Wat ga je (wellicht) doen met je ervaring vanuit Mijn ding?

- Ik blijf zeker schrijven en ik ga op zoek naar nog meer van dit soort bijzondere ervaringen!
- Ik ga kijken of ik vaker met muziek kan optreden. En voordragen/performen lijkt toch echt wel mijn ding te zijn. Dus niet alleen het schrijven, maar daarna ook voordragen.
- Ik heb een dichtclub opgericht dankzij deze ervaring van dit poëtisch vuur. We heten De nieuwslezers en zijn al met 8 leden. Het smaakt dus naar meer. Het gegeven om vanuit een dierbaar object te dichten is heel solide.

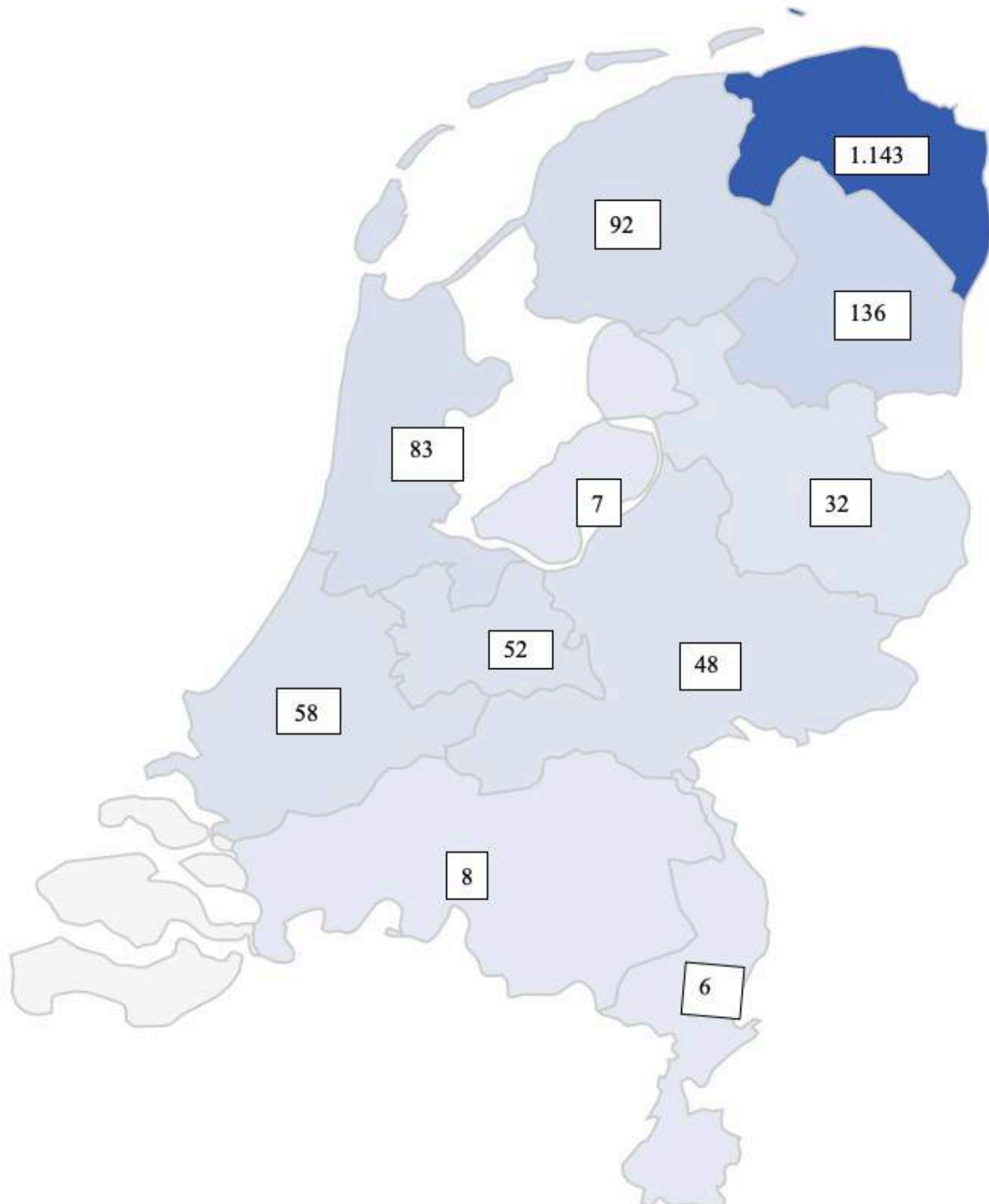

- Meer 'doen'. Dus niet teveel overdenken en blijven 'plannen' maar gewoon oppakken. En meer mijzelf laten zijn zoals ik ben. Niet alleen met schrijven/voordragen. Maar ook met andere dingen in mijn leven.
- Ik ga nog wat meer interactie momenten inbouwen in mijn optredens met "koffers vol herinneringen". Ik gebruik het verhaal van de kast al als afsluiter, vaak als toegift.

7. Heb je nog andere dingen, opmerkingen, suggesties?

- Terug naar het Begin zou ik willen aanraden om dit volgend jaar weer te doen, want de bewoners van de regio die hun eigen verhaal vertellen is ongelooflijk krachtig, kwetsbaar, ontroerend en bijzonder.
- Ook het publiek was geraakt door de voorstelling en hoe mooi dat dat kan met deelnemers van de Eemsdelta.
- Enorm dankbaar voor dit hele onverwachte proces. Voor het fijne contact wat ontstaan is met Hugo en Sebastiaan. Heel waardevol op zo enorm veel fronten voor mij. Bijna onbeschrijfelijk. Ha ha ha!
- Jammer dat er geen audio of video-recording van de optredens is. Maar ja, het moment is natuurlijk ook maar een moment. De tekst en de foto's blijven.
- Hoop dat jullie volgend jaar weer meedoen aan ""terug naar het begin" en een nieuwe groep dezelfde mooie ervaringen mee kunnen geven als dit jaar. Ik kom zeker kijken en luisteren!

BIJLAGE 7: OVERZICHT WOONPROVINCIE FESTIVALBEZOEKERS

BIJLAGE 8: STATEMENT VERKLARING STICHTING TNHB

Met *Terug naar het begin* (TNHB) nemen we bezoekers ieder jaar mee op ontdekkingsstocht door het Groninger cultuurlandschap, met live-performances op unieke locaties. De vele twaalfde en dertiende eeuwse kerkjes die je hier hoog en droog op de wierden vindt, zijn voor TNHB de ideale omgeving voor de (podium)kunsten. Welke ontdekkingsstocht je tijdens TNHB ook maakt, je komt onze betrokkenheid bij de omgeving, liefde voor kunst en cultuur en zorg voor de toekomst tegen! Omdat deze elementen essentieel zijn voor het karakter van het festival, hebben we ze vastgelegd in deze statement verklaring:

- TNHB voelt zich sterk verbonden met het **Groninger wierdenlandschap en het (religieus) erfgoed** en kiest voor artiesten, kunstenaars en samenwerkingspartners die zich weten te verhouden tot deze specifieke context en de historische kerkgebouwen;
- TNHB hecht veel waarde aan een **inclusief kwaliteitsbegrip**, en ziet het als haar plek in het culturele veld om een zo breed mogelijk aanbod van de kunsten te laten zien in een omgeving waar dat niet vanzelfsprekend is;
- TNHB vindt het belangrijk om **talentontwikkeling** te stimuleren en maakt in het programma ruimte voor zowel artiesten, kunstenaars en samenwerkingspartners van bewezen kwaliteit, als voor nieuwkomers die aan het begin van hun carrière staan en uitblinken door hun talent;
- TNHB wil met haar programma bijdragen aan het **creëren van nieuwe ontmoetingen** tussen mensen met verschillende achtergronden in de breedste zin van het woord. Zo ambieert TNHB een festival te zijn waar een breed publiek zich thuis voelt, en elke vorm van discriminatie en uitsluiting nadrukkelijk wordt afgewezen;
- TNHB werkt zoveel mogelijk samen met **lokale ondernemers en partners**, en zal deze samenwerkingen in de toekomst steeds meer uitbreiden en versterken. Samen delen we de liefde voor de omgeving en willen we de schoonheid en ondernemingszin van het gebied laten zien. Met **zorg voor de toekomst** stimuleren we zoveel mogelijk het gebruik voor duurzame, vegetarische en lokale producten;
- Bezoekers stimuleren we zoveel mogelijk met de fiets de ontdekkingsstochten te maken. Zo beleef je het weidse landschap op zijn mooist, bovendien is het een **gezonde manier van voortbewegen**: voor zowel de bezoeker als het landschap!
- TNHB is zich ervan bewust dat het festival plaatsvindt in een relatief arme gemeente. Om het evenement breed toegankelijk te houden, ook voor publiek met een kleine portemonnee, vermijden we hoge ticketprijzen. Ook stimuleren we bezoekers die meer te besteden het festival te steunen met donaties om samen de toekomst van TNHB veilig te stellen en **financieel toegankelijk** te zijn voor een breed publiek;
- TNHB wil bijdragen aan een sterke cultuursector en streeft daarom naar **eerlijke betaling** van de organisatie, kunstenaars, artiesten en andere samenwerkingspartners;

- TNHB spant zich in het festival voor **iedereen toegankelijk** te maken. Vanwege het historische karakter, zijn niet alle locaties rolstoeltoegankelijk. Bij de locaties waarbij dit niet het geval is, communiceren we dit zo duidelijk mogelijk en maken we alternatieven kenbaar;

BIJLAGE 9: BESTUURSCODE STICHTING TNHB 2022

Terug naar het begin (TNHB) is een intiem, en ambitieus festival. Gesteund door de provincie, de gemeenten en haar inwoners kon TNHB de afgelopen jaren stap voor stap uitgroeien tot een festival waarbij bezoekers uit heel het land een weekendlang het Groninger wierdenlandschap verkennen, en telkens verleid worden iets nieuws uit te proberen en te ontdekken op het gebied van de podiumkunsten in een regio waar dit niet vanzelfsprekend is. Zo is TNHB erin geslaagd een geheel eigen, unieke positie in te nemen: een sterk en inspirerend festival, dat als geen ander het sentiment van haar tijd en omgeving aanvoelt. Het festival heeft dan ook alle ingrediënten in huis om de komende jaren verder te groeien, haar organisatie nog meer te professionaliseren volgens de richtlijnen [Governance Code Cultuur](#) en haar plek in het veld verder te verankeren. 1 januari 2022 is de nieuwe bestuursperiode van Stichting *Terug naar het begin* van start gegaan, waarin Stichting *Terug naar het begin* is losgekoppeld van Stichting Oude Groninger Kerken en verder gaat met een nieuw stichtingsbestuur, bestaande uit Leo Delfgaauw (voorzitter), Erik Juk (penningmeester), Leonie Wendker (secretaris) Nina Poort (bestuurslid)⁹ en Moniek Baars (bestuurslid). Zij zijn bereid de rol van bestuurder op zich te nemen en hun ervaring en expertise te delen, uitgaande van de Governance Code Cultuur. We gebruiken deze code om bewust te reflecteren op het gehele besturingsproces, én passen deze toe om bewust te handelen:

- **De organisatie realiseert haar maatschappelijke doelstelling door culturele waarde te creëren, over te dragen en/of te bewaren.**

Met de meerjarige subsidies van CultuurNota Groningen, Fonds Podiumkunsten en Stichting Oude Groninger Kerken is een stevige basis gelegd voor de komende periode van drie jaar. Deze stevige basis geeft de mogelijkheid om activiteiten van TNHB over een langere periode te ontwikkelen. Om ervoor te zorgen dat we dicht bij de kernwaarden van TNHB blijven, zijn voor deze periode vier hoofddoelstellingen geformuleerd, die leidraad zijn voor de programmering en het ontwikkelen van activiteiten. Bovendien vormen ze de basis voor de nieuwe bestuursperiode. Met de start van deze nieuwe bestuursperiode is ook een statementverklaring opgesteld, waarmee we onze betrokkenheid bij de omgeving, liefde voor kunst en cultuur en zorg voor de toekomst in de organisatie hebben verankerd. Ieder jaar evalueren we de ontwikkelde projecten met de betrokken partijen en

---

⁹ Sinds 2023 is Nina Poort vervangen door Peter Vroege.

onderzoeken we waar verbetering mogelijk is. Het is een traditie om direct na het festival de bezoekers middels een enquête te bevragen over de festivalervaringen. Hiermee is een rijk document opgebouwd met inzicht over de samenstelling van het publiek, de ervaringen en over de betekenis van het festival.

- **Het bestuur handelt integer en in het belang van de organisatie. Bestuur is zich bewust van de eigen rol en de onderlinge verdeling van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden en handelen ernaar.**

Er is een opdrachtvereenkomst opgesteld tussen de stichting en Minke van der Velde als opdrachtnemer voor het ontwikkelen en organiseren van het festival. Het bestuur heeft hierbij een controlerende en adviserende functie. Er worden vier tot vijf vergaderingen¹⁰ per jaar georganiseerd, waarbij ieder jaar ook wordt gereflecteerd op de eigen rol. Hierbij wordt gelet op de volgende punten:

- Bestuurders zorgen voor een cultuur van openheid en aanspreekbaarheid binnen de organisatie;
- De bestuursleden verrichten hun taken onbezoldigd en hebben geen zakelijke of artistieke belangen of relaties met de organisatie, anders dan als bestuurder;
- Als er sprake is van tegenstrijdige belangen neemt de betrokken bestuurder niet deel aan de voorbereiding, beraadslaging, besluitvorming en uitvoering van deze zaken;
- Indien er conflicten ontstaan binnen het bestuur, worden deze -vanuit het belang van de organisatie- actief beheerst en zo snel mogelijk opgelost;
- Het bestuur handelt bij de vervulling van zijn taak steeds vanuit het perspectief van de maatschappelijke doelstelling van de organisatie. Het bestuur weegt daarbij de artistieke en zakelijke belangen van de organisatie en die van de interne en externe belanghebbenden op zorgvuldige en evenwichtige wijze af;
- Het bestuur zorgt ervoor dat de artistieke integriteit en onafhankelijkheid die voor een culturele organisatie wezenlijk zijn, worden gewaarborgd. Het bestuur doet dit zowel intern als in de verhouding met subsidiënten, sponsors, private en overige financiers;
- Het bestuur is verantwoordelijk voor de naleving van wet- en regelgeving, het artistiek en zakelijk beleid en het beheersen van de risico's die verbonden zijn aan de activiteiten van de organisatie en haar medewerkers. Het bestuur voert hierin een op de organisatie toegesneden beleid, in het bijzonder voor risico- beheersing en controle;

---

¹⁰ De besluiten van de vergaderingen worden in notulen vastgelegd.

- Het bestuur handelt als goed werkgever: het schept de randvoorwaarden voor een goede en veilige werkomgeving, betreft hierbij de interne belanghebbenden en stelt een interne gedrags- of integriteitscode op. De Code Culturele Diversiteit en de Fair Practice Code kunnen hierbij behulpzaam zijn;
- Het beloningsbeleid voor de medewerkers van de organisatie past bij de aard, omvang en maatschappelijke doelstelling van de organisatie en stemt overeen met wettelijke voorschriften en (waar van toepassing) subsidievoorwaarden.